

Ю. Бездробний
В. Козирський
В. Шендеровський

ВИДАТНІ УКРАЇНСЬКІ ВЧЕНІ У СВІТОВІЙ НАУЦІ

СТИСЛИЙ ДОВІДНИК

Національна академія наук України
Національний центр «Мала академія наук України»

Ю. Бездробний
В. Козирський
В. Шендеровський

ВИДАТНІ УКРАЇНСЬКІ ВЧЕНІ У СВІТОВІЙ НАУЦІ

СТИСЛИЙ ДОВІДНИК

УДК 001(477)(092)(035)
ББК 72д(4кр)я2
Б39

Б39 Бездробний Ю., Козирський В., Шендеровський В. Видатні українські вчені у світовій науці : Стислий довідник. – К. : ТОВ "Праймдрук", 2012. – 107 с.

ISBN 978-966-2735-06-2

У довіднику вміщено 66 нарисів про українських учених природничої та гуманітарної науки. Подано основні відомості про життя вчених, їхню наукову та освітянську діяльність. Найширші відомості подано про тих, чії імена замовчували за радянських часів і яких було знищено саме за їхній патріотизм. Не обійдено увагою й тих, хто плідно працював поза Україною.

Видання розраховане на учнів, студентів та широкий загал читачів.

УДК 001(477)(092)(035)
ББК 72д(4кр)я2

ISBN 978-966-2735-06-2

© Міжнародне Енциклопедичне бюро з фізики, 2012

© Національний центр «Мала академія наук України», 2012

© Ю. Бездробний, В. Козирський, В. Шендеровський, 2012

© Видавничий дім «Простір», оригінал-макет, 2012

СЛОВО ДО ЧИТАЧА

Земля Українська є батьківщина багатьох визначних учених і культурних діячів, що зробили неоціненний внесок до розвою світової науки й культури. Та багатосотрічна бездержавність, століття гноблення й плундрування зайдами й штучна селекція призвели до парадоксу – сучасні українці, й поміж них особи освічені й відзначені поважними регаліями, практично не знають ані видатних діячів української науки й культури, ані їхнього внеску до світової культурної скарбниці.

Чужі народи воліли мати у своєму національному пантеоні знаменитих українців, заперечуючи при цьому їхній український родовід. Ми далеко не останні в освіченій Європі. Деякі народи взагалі б дякували Богові за те, що вони іще живі, поруч з такими сусідами. Не дарма ж російський народ стільки сторіч відмовляв собі в усьому, покладав усі сили, щоб позбавити нас незалежності, держави, волі...

Майже двох декад поновленої Української держави, мабуть, ще замало, аби зрозуміти, чи справдилися сподівання борців за самостійну Україну, чи маємо ми, нарешті, в своїй хаті свою правду, і силу, і волю...

Слава Господеві, Держава має номінальну самостійну атрибутику: певну територію, хоча й далекі від етнічних кордонів, національний герб і прапор, обрізаний варіант національного гімну, що його частина можновладців навіть виконує вголос. Україну визнає світова спільнота.

Той прикрий історичний факт, що майже двадцять років номінальної незалежності обернулися на животіння народу на нашій не своїй землі з нашою не своєю владою, багато що пояснює, проте власне ситуації не виправдовує. Якщо вже народ виборов ту віками вимріяну незалежність, то й порядкувати мав би по-своєму...

В останні роки стараннями окремих дослідників і подвижників поступово почали зникати білі плями в нашій культурі і на-

уці. Повертаються незаслужено забуті й штучно вилучені імена вчених і творців української культури. Але вже так повелося, що про українських письменників, діячів культури ми знаємо набагато більше, ніж про вчених-природодослідників і винахідників.

За деякими підрахунками більше кількох сотень українців наприкінці ХІХ та у першій половині ХХ століття працювали за кордоном і користувалися неабияким авторитетом у науковому світі. Серед них було чимало таких, чиїми відкриттями гордиться весь світ...

Чимало українських вчених, зокрема природодослідників, було безпідставно репресовано в лихі роки сталінських беззаконь...

Пропонований увазі небайдужого зацікавленого читача довідник подає стислі відомості про 66-х українських вчених, що зробили вагомий внесок до світової науки. Українських вчених-патріотів, багатьох з яких було суворо заборонено навіть згадувати. Найширші відомості подано про тих, чиї імена замовчувано за радянських часів і яких було знищено за їхній патріотизм. Не обійдено увагою й тих, хто плідно працював поза Україною.

Наш святий обов'язок знати свою історію, знати своїх світочів науки і культури. Інакше наше самоусвідомлення як нації буде неможливим, без чого буде неможливою її самоорганізація. Слід пам'ятати нам нині і таке: сьогодні Україна прагне ввійти у світове співтовариство, і тому слід якомога ефективніше демонструвати не лише самобутню культуру (пісню, танок), але й досягнення в різноманітних галузях науки і техніки, фундаментальних дослідженнях, розповідати світові про світочів української науки в царині природознавства, котрі спричинилися до вагомих здобутків земної цивілізації. «Треба, щоб про Україну стало відомо в світі якнайбільше і якнайшвидше», – сказав після відвідин Києва свого часу колишній держсекретар США Генрі Кіссінджер. Не можна нічого заперечити, але і нам самим найперше треба знати про своє історичне минуле...

Докладніші відомості про більшість уміщених тут постатей зацікавлений читач може дістати з тритомовика Василя Шендеровського «Нехай не гасне світ науки».

Автори будуть вдячні читачам за відгуки та зауваження, доповнення й уточнення до поданих у досліднику матеріалів.

Балінський Борис Іванович (1905–1997),
м. Київ

Видатний ембріолог, ентомолог і електронний мікроскопіст. Йому присвятив меморіальну доповідь на XV Світовім конгресі з електронної мікроскопії один із її засновників, лауреат Нобелівської премії проф. Кембриджського університету Аарон Клуґ. Народився в сім'ї викладачів. Батько викладав історію, мати – біологію. Вони прищеплювали двом своїм дітям любов до поезії, історії, музики – зокрема до українських народних пісень. Канікули діти перебували в діда по мамі, що мешкав у с. Северинці на Київщині, священника, якого після приходу радянської влади замордували енкаведисти. Дід подарував Борі книгу про колекціонування метеликів. Це, а також вплив матері, визначило його майбутню професію. 1923 р. вступає до Київського університету, де студіює зоологію під керівництвом відомого проф. І. І. Шмальгаузена. 1925 р. публікує свою першу наукову статтю, а 1932 р. виходить його перша монографія українською «Про розвиток ембріона з яйця». Наступного року він професор ембріології в університеті й заступник директора Інституту зоології ВУАН, свого вчителя акад. І. І. Шмальгаузена. 1928 р. одружується з Катериною Сингаївською, народжується син (1934). На Україну суне хмара репресій. Дружину засуджують на 18 міс. таборів за «антисовєтську діяльність», й це – матір 2-річної дитини. Самого звільняють з праці. Згодом йому вдалося влаштуватися до новоствореного (1921) у Києві Медичного інституту. З початком війни інститут евакуюють до Харкова, куди переїхав і він разом з дружиною, звільненою в березні 1939 р.

1943 р. через пережите в таборах помирає дружина. За певний час з матір'ю й 9-річним сином переїздить до Познані, де працює в Інституті рибництва. До кінця війни довелося декілька разів змінювати місце замешкання. Врешті-решт дістав посаду професора гістології в Міжнароднім вільнім університеті, заснованим УНРРА (міжнародна організація союзницьких держав, створена у Вашингтоні для допомоги постраждалим у війні, діяла 1943–1947) в Мюнхені. 1949 р. його запрошено на посаду викладача кафедри зоології Йоганнес-бурзького університету в Південно-Африканській Республіці. Тут він за 5 років очолює кафедру зоології. 1956 р. їде в наукове відрядження до Йельського університету в США, де знайомиться з провідними вченими в галузі біології й починає співпрацю з ними. Зокрема з лауреатами Нобелівської премії Д. Е. Паладе й Р. Р. Портером. Завдяки їм почав упроваджувати електронно-мікроскопічні методи в ембріології. Його праця про розвиток земноводних (1984) стала найцитованішою в цій галузі в світі. Його підручник «Вступ до ембріології» (1960) видавано 7 разів англійською, двічі – італійською та японською, а також іспанською. Написав понад 130 наукових праць, з них – 22 українською. З 1966 р. президент Електронно-мікроскопічного й Ентомологічного товариств Південної Африки. Передбачав велику роль молекулярної біології в з'ясуванні ключових механізмів ембріогенези людини й тварин. Відкрив і описав кілька видів комах, останні роки присвятив генетичним дослідженням метеликів.

Бец Володимир Олексійович (1834–1894),
с. Татарівщина, Чернігівщина

Засновник учення про цитоархітектоніку головного мозку. Доктор мед. наук (1864), неодмінний член Імператорського товариства любителів природознавства Росії, чл.-кор. Паризького товариства антропологів, уповноважений член Ляпцизького етнографічного музею. Вчився в Ніжинській гімназії, у 2-й Київській, після закінчення якої (1853) вступає на медичний факультет Київського університету. Його за-

хоплює анатомія, й він багато працює в анатомічному театрі університету. Відвідує лекції на інших факультетах – вивчає математику, латинську й грецьку мови. На час закінчення університету з відзнакою (1860) опублікував дві наукові праці – «Про помилки хімічного діагнозу» й «Декілька слів про тифозний процес і лікування тифу алкоголем». По закінченні університету його залишають на кафедрі

анатомії на посаді помічника прозектора – лікаря-патолого-анатома. 1861 р. виїздить до лабораторій Брюке й Людвіга у Відні, Бунзена в Гайдельбергу, слухає лекції Коллікера у Вюрцбургу. По завершенні відрядження захищає докторську дисертацію й починає дослідження анатомії центральної нервової системи. Його обирають прозектором кафедри анатомії медичного факультету, 1868 р. – екстраординарним професором цієї кафедри. Розроблений ним метод отримання зліпків кори мозку дав змогу отримати докладну топографію її звивин. Він також сконструював апарат для отримання зрізів мозку різної товщини. Його препарати викликали захоплення вчених. Частина з них, зокрема гіпсові зліпки мозку, зберігається в анатомічному музеї Національного медичного університету в Києві. Результати досліджень будови півкуль головного мозку відображено в низці його робіт, серед яких основна «Анатомія поверхні мозку» (1883). Досліджуючи тотальні серійні зрізи мозку, він відкрив у шарі передньої центральної звивини кори мозку великі пірамідні клітини (1884), що здобуло йому світову славу. Результати його досліджень утворення кісток подано в монографії «Морфологія остеогенези» (1887). Він створив унікальну колекцію антропологічних препаратів, рівної якій немає в світі. Їй присвячено працю «Анатомічний театр університету Святого Володимира, 1840–1884 роки» (1884).

Богомолець Олександр Олександрович
(1881–1946), м. Київ

Видатний патофізіолог. Закінчив Новоросійський (Одеський) університет (1908). Доктор мед. наук (1909, С.-Петербург). Академік ВУАН (1929), АН БРСР (1939), АН (1932) і АМН (1944) СРСР, Президент АН України (1930–1946). Зав. кафедри патофізіології 2-го Московського медінституту (1925–1928). Директор Інституту гематології й переливання крові (Москва, 1928–1931).

Працював у галузях фізіології й патології вегетативної нервової системи, кровообігу, імунології, ендокринології й обміну речовин. Розробив учення про роль сполучної тканини в імунитеті, про реактивність, про конституції й діатези, теорію довголіття. Зі своїми учнями довів дію антитоксичної циторетикулярної сироватки (АЦС) на сполучну тканину супроти розвитку хвороб. АЦС широко застосовували під час війни як прискорювач загоєння ран. Створив 1931 р. Інститут експериментальної біології і патології та Інститут клінічної фізіології й керував ними до 1946 р. Їх об'єднали 1953 р. (нині – Інститут фізіології НАНУ його імені). З його ініціативи було створено Інститут онкології, Інститут ендокринології й обміну речовин АН України й Інститут геронтології АМН СРСР (на базі створеного ним 1941 р. диспансеру боротьби з передчасним старінням).

**Боргардт Олександр Олександрович (1919–2002),
ст. Синельникове, Дніпропетровщина**

Видатний вчений. Фізик, есеїст, графік, перекладач, культуролог. Доктор фіз.-мат. наук (1967). Державний стипендіат України (2001). Народився в родині доктора сільськогосподарських наук проф., акад. ВАСГНІЛ О. І. Боргардта. Його дід, швейцарець Йоган Боргардт, брав участь у визвольній війні північнокавказьких народів з Росією на боці Шаміля, попав у полон й лишився в імперії. О. О. Боргардт закінчив

фіз.-мат. факультет Дніпропетровського університету (1945). Працював у Донецькій фізико-технічній інституті АН України й на кафедрі теоретичної фізики фізфаку Донецького національного університету. Займався теоріями розчинів електrolітів, гравітації, елементарних частинок, квантовою теорією поля, електрокінетичними явищами, космічними променями. Від 1970 р. завідував створеною ним кафедрою біофізики фізфаку ДНУ. Тема його докторської дисертації – «Алгебричні методи в теорії частинок цілого спіна». Професором обраний 1966 р. Крім безпосереднього фаху – теоретичної фізики – активно цікавився літературою й історією, вільно володів кількома європейськими мовами. Особливо плідно працював у галузі есеїстики й культурології. Його книги – «Бич Божий» (1993), «Російська зона» (1996), «Дві культури» (1999), «Аналітична історія України» у трьох частинах (2001) викликали помітний резонанс і жваво читацьке зацікавлення. Залишилося чимало невиданих праць: переклади з Ф. Гарсія Лорки, гостроактуальне дослідження «Мовне питання в Україні (трохи правди проти моря брехні)», численні статті й розвідки. У своїх історичних творах писав про широко відомі

в Європі, але невідомі в СРСР і Російській імперії історичні факти. Зокрема, що Київ 345–912 рр. був столицею Гунського каганату. За п'ятого кагана Аттіли (434–453), що народився в Києві, каганат простягався від Уралу до Альп і становив загрозу існуванню Римської імперії. Ольгів каган (Олег) був останній каган, який передав владу Інгвару (Ігорю) як великому князю, після чого Київ став столицею не каганату, а Великого князівства. Християнство (аріянство) було великою мірою поширено в Україні раніше, ніж у Римській імперії, а Володимир Великий перехрестив Русь на канонічне візантійське християнство й зробив його державною релігією.

Вернадський Володимир Іванович (1863–1945), м. С.-Петербург

Видатний різнобічний учений. Засновник багатьох наукових напрямів і установ. Лауреат Сталінської премії (1943). Закінчив фізмат С.-Петербурзького університету (1885). Акад. С.-Петербурзької (1912), Української (співзасновник і Президент 1918–1921), СРСР (1924), Чехословацької (1926) та Паризької (1928) академій наук. Проф. Московського університету (1898–1911), дирек-

тор геолого-мінералогічного музею С.-Петербурзької АН (1914). Голова й організатор Комісій з вивчення природних продуктивних сил Росії (1915), з якої виросла низка інститутів, і з виучування продуктивних сил України (1919) у складі УАН. Директор Державного Радієвого інституту (1922–1939). Засновник і керівник Біогеохімічної лабораторії (1929–1945) (тепер Інститут геохімії й аналітичної хімії його імені). Один з організаторів Комісії з вивчення вічної мерзлоти (нині Інститут). Глибоке вивчення фізичних і біологічних процесів при-

вело вченого до розробки нових напрямів науки (геохімія, біогеохімія, радіоекологія, генетична мінералогія й ін.) і дало змогу сформуванню поняття про біосферу (геологічні процеси за участю організмів). А дослідження з філософії й наукознавства дозволили створити теорію еволюції природного середовища й суспільства – теорію ноосфери (оболонки Землі, перебудованої колективним розумом людства). Ці праці стали одними з головних підвалин науки про довкілля. Його учні – академіки А. Є. Ферсман, В. Г. Хлопін, О. П. Виноградов та ін. – заснували нові наукові напрями, керували великими дослідницькими колективами.

Верхратський Іван Григорович (1846–1919), с. Більче-Золоте, Тернопілля

Видатний український мовознавець, лексикограф, словникар, природознавець-ентомолог. Народився в сім'ї священика. Після смерті батька, коли Іванкові було 2 роки, мати з 4-ма дітьми переїздить до Львова, де він закінчує початкову школу й Львівську початкову гімназію, захоплюється природознавством: збирає колекції комах, робить гербарії. Передчасна смерть матері ускладнила й без

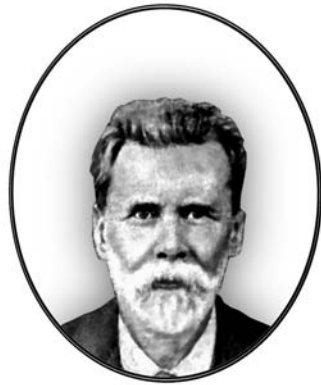
того нелегке життя юнака. І він все-таки після закінчення гімназії вступає на філософський факультет Львівського університету, де вивчає природознавство, мовознавство й етнографію, починає серйозні наукові студії. І вже 1864 р. виходить друком перша частина однієї з його найвідоміших праць «Початки до уложення номенклатури й термінології природописної, народної». Це був перший крок у творенні української наукової мови й термінології в галузі природознавства. В цій книжці вміщено кілька тисяч народних назв рослин,

звірів, птахів, комах, створено наукову номенклатуру безхребетних тварин. Хоча він був здібний студент, дістати стипендію для продовження навчання за кордоном йому не вдалося, й він дістає посаду вчителя Дрогобицької реальної гімназії, де викладає українську мову й природознавство. Вже тоді він здобув славу доброго педагога, вченого й громадського діяча. Він навчав І. Я. Франка, який писав, що цей вчитель сприяв виробленню в нього літературного смаку. 1871 р. переходить до Львова вчителем реальної школи, потім – гімназії ім. Франца-Йосифа – найстарішої української гімназії на українських землях. Крім педагогічної діяльності займається науковою й перекладацькою працею. Літні канікули – в наукових подорожах (Відень, Будапешт, Париж, Венеція). 1878 р. провадив мовні дослідження на Київщині, Житомирщині, Одещині, Херсонщині. Все це спрямовувалося на поліпшення становища української мови в науці й освіті. Багато уваги приділяв словникарській діяльності. Публікує обсягову працю «Нові знадоби номенклатури і термінології природописної, народної» (1908) й Тлумачний словник з мінералогічної термінології (1909). Багато уваги приділяв складанню українських підручників і перекладу українською чужомовних. Напрацювання І. Верхратського було використано комісіями при Інституті української наукової мови УАН 1920 р. Цей інститут успішно працював у 1923–1928 рр. і видав низку термінологічних словників, та був зліквідований як «націоналістично-шкідливий». 8 його працівників було заарештовано, а його доробок знехтувано.

Вовк Федір Кіндратович (1847–1918),
с. Крячківці, Полтавщина

Видатний археолог, етнограф, антрополог. Автор близько 500 наукових праць. Зробив посутній внесок у дослідження українського етносу. 1865 р. вступив до Одеського (Новоросійського) університету, згодом перевівся до Київського на природниче відділення фізичного факультету. Ще студентом

займається науковою працею й політичною діяльністю – один із засновників і активний діяч Південно-Західного відділу Російського географічного товариства й член Старої громади, співпрацює з В. Б. Антоновичем, М. П. Драгомановим, М. І. Зібєром, П. П. Чубинським та ін. Бере участь в археологічних розкопках на Київщині й Волині, друкує низку наукових праць з етнографії. Переслідування за діяльність щодо захисту національних прав українців змушують 1879 р. виїхати за кордон. Там він продовжує громадську діяльність. Зокрема, в женеvській «Громаді» друкує статтю про роздуми Т. Г. Шевченка над громадським життям. 1887 р. осідає в Парижі. Займається в Антропологічній школі Сорбонни. Публікує результати власних досліджень, серед яких найзначнішою працею є «Шлюбний ритуал і обряди в Україні» (1896). Його докторську дисертацію «Скелетні видозміни стопи в приматів і в людських рас» (1900) відзначено премією Годара від Російської АН, великою золотою медаллю Брока від Паризького антропологічного товариства і вченим ступенем доктора природничих наук у Сорбонні 1905 р. У 1901–1905 рр. викладав слов'янську й порівняльну етнографію, антропологію й археологію в Російській Вищій школі суспільних наук у Парижі. У 1904–1906 рр. організує й здійснює етнографічні експедиції в Галичині, Буковині, Угорщині. Від 1905 р. доцент антропології Петербурзького університету. Росія не визнавала вчені ступені, здобуті за кордоном. І лише 1917 р. йому присвоєно ступінь доктора наук у Росії за роботу «Антропологічні й етнографічні особливості українського народу». У жовтні 1918 р. запрошений на посаду зав. кафедри географії й етнографії Київського університету. Обійняти посаду завадила смерть.

Вороний Георгій (Юрій) Феодосійович (1868–1908),
с. Журавка, Полтавщина

Видатний математик світового рівня. Магістер (1894), доктор наук (1897), чл.-кор. Російської АН (1907). Великими здібностями до математики вирізнявся вже в Бердянській і Прилуцькій гімназіях (закінчив 1885). Зокрема, розв'язав задачу проф. Єрмакова розкладу многочлена на множники, ґрунтовану на властивостях коренів квадратного рівняння й опубліковану в «Журналі елементарної математики».

Розв'язок цієї задачі було опубліковано в цім же журналі (перша публікація вченого). По закінченні гімназії вступає на математичне відділення С.-Петербурзького університету. 1894 р. – професор Варшавського університету на кафедрі чистої математики. Обидві його дисертації відзначено премією ім. акад. Віктора Буняковського. Г. В. Вороний узагальнив на кубічну ділянку алгоритм неперервних дробів. Це узагальнення марно шукали найвидатніші математики з часів Ейлера протягом XIX ст. 1904 р. виступає з доповідями на Міжнароднім конгресі математиків у Гайдельбергу, читає курси аналітичної й нарисної геометрії, теорії ймовірностей, теорії чисел. Його роботи через 70 років дали поштовх розвиткові комп'ютерної геометрії. За революції 1905–1907 рр. Варшавський університет переводять до Ново-черкаська, де створюють Донський політехнічний інститут. Здоров'я вченого різко погіршується. Лікарі забороняють працювати. Він вертається до Журавки, та хвороба загострилася й призвела до мученицької смерті.

Гамалія Микола Федорович (1859–1949), м. Одеса

Видатний мікробіолог і епідеміолог. Закінчив Новоросійський (нині Одеський) університет (1880) і Військову медичну академію в С.-Петербурзі (1883). Доктор мед. наук (1892). Почесний член АН СРСР (1940), акад. АМН СРСР (1945). Був відряджений лікарями Одеси на конкурсній основі до Парижа в лабораторію Луї Пастера, де вивчав сказ (1885). По поверненні до Одеси

за сприяння Л. Пастера заснував другу в світі бактеріологічну станцію, де провадили перші в Росії щеплення людей (1500 осіб) проти сказу. 1887 р. виступає на спецкомісії в Англії на захист методики Л. Пастера від реакційних науковців. Завдяки йому через 5 років цілком підтверджено надійність методики Л. Пастера. 1899–1908 рр. – директор заснованого ним Бактеріологічного інституту в Одесі. 1912–1928 рр. – директор Петербурзького (Петроградського) віспощепного інституту, автор методики противіспової вакцинації, згодом упровадженої в цілім СРСР. 1930–1938 рр. – науковий керівник Центрального інституту епідеміології й мікробіології. Від 1938 р. проф. кафедри мікробіології 2-го Московського медінституту. Від 1939 р. – завідувач лабораторії Інституту епідеміології й мікробіології АМН СРСР. Встановив існування холерного пташиного вібріону (1898), обґрунтував значення дезінфекції для ліквідації висипного й поворотного тифу й холери, знищення щурів для профілактики чуми й знищення комах для профілактики тифу. Вивчав профілактику сказу, холери, віспи й ін. інфекційних недуг. Автор понад 300 наукових праць, виданих 6-ма томами у 1954–1956 рр.

Глєба Юрій Юрійович (р. н. – 1949),
с. Шаланки, Закарпаття

Провідний учений світового рівня у клітинній біології, генетиці, фізіології й біотехнології рослин. Закінчив Київський університет ім. Т. Г. Шевченка 1971 р.; канд. біол. наук (Інститут ботаніки АН України, 1975); доктор біол. наук (Ленінградський університет, 1980). Понад 30 років наукової й керівної роботи, 200 наукових статей і книг, близько 30 патентів. Академік

НАН України (1988), лауреат Державної премії СРСР (1984) і УРСР (1989). Член Всесвітньої академії науки й мистецтв (Рим), Європейської академії (Лондон), Німецької академії Леопольдина (Галле), Литовської (Вільнюс) і Баварської (Мюнхен) академій наук. Відзначений численними міжнародними й національними нагородами й преміями, зокрема преміями Кербера (Гамбург), Олександра фон Гумбольдта (Бонн) тощо. 1989 р. заснував Інститут клітинної біології й генетичної інженерії НАН України й відтоді його незмінний директор. Від 1992 р. працював у компанії American Cyanamid (Принстон, Нью-Джерсі) керівником групи, від 1997 р. – директором Департаменту інженерії культурних рослин. 1999 р. заснував Icon Genetics AG (Мюнхен, Німеччина), компанію з біотехнології рослин, і працює її першим головним виконавчим директором. Засновник компанії Phytomedics (США). Активно працював на керівних посадах і в багатьох міжнародних фондах: Програмі ЮНЕСКО з біотехнології рослин (Париж), Міжнароднім фонді Сороса (Нью-Йорк – Москва), фонді «Відродження» (Київ) тощо.

**Голобуцький Володимир Олексійович (1903–1993),
с. Великий Бір, Чернігівщина**

Видатний дослідник історії українського козацтва й української економіки. Кандидат іст. наук (1937), доктор іст. наук (1948), проф. (1949), лауреат Державної премії УРСР 1980 р. З родини священика й громадського діяча. Мати шляхетського роду. Навчався після сільської школи в Новгород-Сіверським духовним училищі. Усе це стає на заваді майбутньому вченому-історику.

1921 р. завершує середню освіту на дворічних курсах для дорослих і працює в хаті-читальні с. Безуглівка біля Ніжина. Читає лекції селянам з землеустрою, літератури, історії. Інтерес до героїчної історії українського народу почав формуватися зі шкільних років під впливом творів М. Гоголя, Т. Шевченка, П. Куліша, М. Кропивницького. 1925 р., діставши фальшиву довідку про походження з сільської бідноти, що давало право на вищу освіту, переїздить на Кавказ, де працює в хаті-читальні адигейського аулу й постійно займається самоосвітою. 1926 р. вступає на природничий відділ Кубанського педагогічного інституту, та потяг до історичної науки змушує його перевестися на історико-економічне відділення Північно-Кавказького університету (Ростов-на-Дону). 1934 р. вступає до аспірантури кафедри історії СРСР Ленінградського педагогічного інституту, де його керівником був видатний вчений-історик Б. Д. Греков. Після захисту дисертації їде на Кубань вивчати архів Чорноморського козацького війська. Знайдені там матеріали лягли в основу його докторської дисертації «Чорноморське козацтво». Друга світова війна застала його доцентом Педагогічного інституту в Ленінграді, куди він повернувся з Краснодару. Навесні 1942 р. його, напівживого від

голоду й недуг, евакуювали з блокадного Ленінграда до Татарстану. 1943 р. його призначають зав. кафедри історії СРСР Казанського університету. 1947 р. здійснилася його мрія повернутися на батьківщину – він завідує кафедрою в Чернівецькім університеті. Того ж року його запросили до Інституту історії АН України, він досліджує архів запорозького козацтва. 1949 р. переїздить до Києва за направленням до Київського університету. Але історичний факультет не прийняв його. Працюючи в Інституті історії, якийсь час викладав у Київському педагогічному інституті, але й звідти звільнили. Неприйнятні для влади були його дослідження. 1952 р., коли почали готувати відзначення 300-річчя «возз'єднання» України з Росією, пише листа Сталіну про некоректність терміна «возз'єднання». На партійній «розбірці» О. Корнійчук вимагав його жорстокого покарання. По смерті Сталіна справу припинили. Та підозра в нелояльності до режиму відбилася на подальшій його праці. Його не обирають чл.-кором АН УРСР 1958 р. Найінтенсивніші його дослідження історії українського козацтва були під час «хрущовської відлиги» 1958–1961 рр. Та з Інституту історії звільняють. У 1961–1973 рр. змушений займатися історією економіки України, завідуючи кафедрою в Київському інституті народного господарства. Лишив величезну наукову спадщину – монографії «Визвольна війна українського народу під керівництвом Хмельницького», «Дипломатична історія визвольної війни українського народу 1648–1654 років», тритомовик «Запорізьке козацтво», «Запорозька Січ в останні часи свого існування», «Чорноморське козацтво», підручник з історії економіки України, понад 150 брошур і статей.

Горбачевський Іван Якович (1854–1942),
с. Зарубинці, Тернопілля

Видатний учений у галузі експериментальної медицини, фізіологічної хімії, біохімії. Доктор медицини (1877), Голова найвищої Ради здоров'я Австро-Угорщини (1906), член Королівського чеського товариства наук (1896), акад. Чеської

академії наук та уміння (1912), акад. ВУАН (1925), почесний член Наукового товариства ім. Шевченка (1937). Потяг до науки (передовсім медичної) виявив уже під час навчання в Тернопільській гімназії, після закінчення якої (1873) вступив на медичний факультет Віденського університету. Під час навчання провадив дослідження в хімічному і фізіологічному інститутах і в лабораторії

проф. Брікке, де написав свою першу наукову працю «Про вестибулярні нерви» й декілька фундаментальних праць з вивчення сечової кислоти. По закінченні університету поринув у наукові дослідження й винайшов нову методику синтезу сечової кислоти. І цим увійшов до числа найвидатніших хіміків світу. 1883 р. запрошений завідувати кафедрою фармакології Празького німецького університету. Там довів непридатність води Влтави до вживання людиною, чим запобіг епідемії черевного тифу. Розробив лабораторні дослідження крові для судової медицини, методи визначення пуринових основ і білків. Видав 4-томовий підручник з лікарської хімії чеською й підручник «Неорганічна хімія» українською. Працював над створенням української хімічної термінології. Неодноразово обирався деканом медичного факультету, у 1902–1903 рр. – ректором Празького університету. 1917 р. запрошений на посаду міністра народного здоров'я Австро-Угорщини, що перша в світі створила таке міністерство. 1921 р. повертається до Праги, обіймає кафедри хімії в Українському вільному університеті, Українському високім педінституті ім. М. Драгоманова й Українській господарській академії в Подєбрадах. З часу навчання в гімназії до кінця життя поза межами України він був щирим і свідомим патріот своєї нації, брав участь у роботі українських громадських організацій, 1925 р. активно прилучився до створення «Музею визвольної боротьби України» у Празі.

Грабовський Борис Павлович (1901–1966),
м. Тобольськ, Росія

Видатний фізик, використав попередні світові досягнення в пересиланні рухомих зображень для створення практичної системи (теперішній телецентр). Син видатного українського поета-революціонера, засланого царським урядом до Іркутської губернії, далі до Якутії й Тобольська. Заслужений винахідник Узбекистану. Президент Міжнародної асоціації преси з радіотехніки й електротехніки.

Е. Айсбері в науково-технічному журналі «Television» (№ 157, 1965) писав: «Фактично стовідсоткова телевізійна система, що використовує рурки з катодними променями, була запропонована ще 1925 р. ... Б. П. Грабовським, В. І. Поповим, М. Г. Піскуновим... На жаль, чудовий винахід не було оцінено в роки, коли домінувала механічна система телебачення». 1963 р. Держкомітет з радіоелектроніки підтвердив його пріоритет «на одержання рухомого зображення за допомогою “апарата для електронної телескопії”» й видав патент. Згодом спеціалізована міжнародна комісія з ініціативи ЮНЕСКО підтвердила цей факт. Похований у столиці Киргизії Бішкеку. 1977 р. в Ташкенті засновано Музей електронного телебачення ім. Бориса Грабовського. Є музеї його імені в Тюменському індустріальному інституті й у с. Пушкарнім (нині Грабовське) Краснопільського району Сумщини.

Гришко Микола Миколайович (1901–1964), м. Полтава

Видатний ботанік, плідно займався генетикою, селекцією, інтродукцією й акліматизацією рослин. Доктор с.-г. наук (1936), акад. АН УРСР (1939). Батько походив з козацької старшини, й усі чоловіки роду були військові. Тому й майбутній ботанік почав освіту в кадетському корпусі, який закінчив 1917 р. Потім гімназія, по закінченні якої вступає 1918 р. до Харківського сільськогосподарського інституту, та через брак коштів невдовзі залишає його. 1923 р. відновлює навчання вже в Полтавськiм сільськогосподарськiм інституті, який закінчує 1925 р.

У 1925–1929 рр. викладає генетику, селекцію, насінництво й дослідницьку справу в Майнівськiм сільськогосподарськiм технікумі на Чернігівщині, публікує свої перші наукові праці. Перший описав культурну флору північного лісостепу України. На досліднім полі вивчає багато сортів озимини, картоплі, вівса. Від 1931 р. очолює відділ генетики й селекції Всесоюзного НДІ конопель у Глухові. Глибоко вивчає генетику й селекцію конопель, виводить сорти, що значно збільшують кількість волокна й дають змогу застосувати механізоване збирання. За це нагороджують орденом Леніна й присуджують вчений ступінь доктора. Він очолює також кафедру генетики й селекції в КУ ім. Т. Г. Шевченка й видає підручники – українськомовний «Курс загальної генетики» (1933) й російськомовний (з проф. Л. М. Делоне) «Курс генетики» (1938). 1939–1946 рр. – директор Інституту ботаніки АН УРСР. Ще одною великою справою видатного вченого є створення Ботанічного саду АН – великої наукової установи

не лише з великою колекцією рослин з усього світу, але й з базою для глибоких наукових досліджень. Тут М. Гришку істотно допоміг М. Хрущов: виділив землю, допомагав у будівництві, брав у закордонні відрядження, звідки він міг привозити рідкісні рослини й насіння. Сад було відкрито у травні 1964 р. На жаль, М. Гришко не дожив до того лише кілька місяців. Автор понад 150 наукових праць. Підготував 40 кандидатів і докторів наук. Серед друзів ученого багато українських письменників і вчених-біологів – М. Рильський, М. Бажан, А. Малишко, В. Сосюра, О. Гончар, О. В. Палладін, О. В. Фомін, І. І. Шмальгаузен.

Гродзінський Андрій Михайлович (1926–1988),
м. Біла Церква, Київщина

Видатний вчений, зробив вагомий внесок у світову ботаніку. Доктор біол. наук (1965), чл.-кор. (1973), академік (1979) АН УРСР. Нагороджений срібною медаллю Університету ім. Я. Пуркіні (ЧССР) й премією ім. М. Г. Холодного (1977). На військовій службі зарахований (1948) на заочне відділення Московської сільськогосподарської академії ім. К. А. Тимірязєва, закінчив пер-

ший курс. По демобілізації 1950 р. переводиться на агрономічний факультет Білоцерківського сільськогосподарського інституту. По його закінченні (1954) працює дільничним агрономом Козелецької лукомеліоративної станції. 1958 р. по закінченні аспірантури Інституту фізіології рослин і агрохімії АН УРСР захищає кандидатську дисертацію. Від 1957 р. працює в Інституті ботаніки АН України, захоплюється проблемою хімічної взаємодії між рослинами й їхніми сукупностями (алелопатією), якій присвятив докторську дисертацію й

2 монографії (1965 і 1973). Організатор всесоюзних симпозіумів з алелопатії. 2-й, 3-й і 4-й були в Києві. На міжнароднім симпозіумі з алелопатії 1994 р. було створено Міжнародну алелопатичну асоціацію, засновано міжнародний Journal of Allelopathy й 3 іменні премії на честь видатних учених-алелопатів, між них премія його імені. Істотний внесок зробив і в інші галузі ботаніки – інтродукцію й акліматизацію, зелене будівництво, космічну ботаніку й ін. 1965 р. його призначено заступником директора Інституту ботаніки АН України, невдовзі – директором Центрального ботанічного саду АН України, який став визначною науковою установою завдяки науковим та організаторським талантам директора. Підготував понад 30 кандидатів і 4 доктори наук.

Герета Ігор Петрович (1938–2002),
с. Скоморохи, Тернопілля

Видатний історик, джерело-знавець, археолог, краєзнавець. Автор сенсаційного відкриття кам'яної гробниці культури кулястих амфор (III тисячоліття до Р. Х.). Батько був священник, поет і композитор. Серед родичів були видатні діячі української культури й борці за волю України – член уряду ЗУНР і генерал УПА. Після середньої школи вступає на історичний факультет Чернівецького

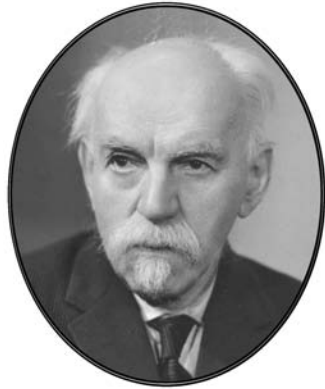
університету, після закінчення якого (1962) розпочинає роботу в Тернопільському краєзнавчій музеї. Бере участь в археологічних експедиціях, 1964 р. здійснює перші самостійні розкопки. Під час дослідження території Тернопільської області відкрив понад сто археологічних пам'яток різних часів. Зокрема, поховання епохи бронзи й поморської культури (II ст. до Р. Х.), другий за величиною в Україні могильник черняхівської

культури (286 поховань), 21 поховання давньоруського часу й черняхівське поселення. Свої результати подає на багатьох всесоюзних і міжнародних конференціях (Київ, Львів, Одеса, Дніпропетровськ, Вінниця, Ужгород, Кам'янець-Подільський, Луцьк, Москва, Люблін, Масломенч та ін.). Співавтор трьох монографій про археологічні пам'ятки Прикарпаття й Волині, автор кількох книжок з різноманітних аспектів археології й понад ста статей в енциклопедіях, збірниках і журналах України, Канади, Росії, Сербії. Упродовж багатьох років керував археологічною практикою студентів-істориків низки педагогічних університетів. Залишилася незавершена монографія «Мистецтво черняхівських племен». За невтомну діяльність у справі збереження історико-культурної спадщини України дістав премію ім. Вікентія Хвойки (2002) й звання «Заслужений діяч мистецтв України». Активний громадський діяч. Один з організаторів музеїв Соломії Крушельницької в с. Білій і Володимира Гнатюка у Велесневі. Влітку 1965 р. звинувачений у «буржуазнім націоналізмі» й наступного року засуджений до 5 років умовно. Співзасновник першої в Тернополі опозиційної організації «Тернове поле» й Товариства української мови (1988), Товариства «Меморіал» (1989). 1991 р. заснував художню премію ім. Михайла Бойчука й Інститут національного відродження України в Тернополі. Наступного року організував кафедру української культури в Тернопільській вищій духовній семінарії ім. Й. Сліпого, де читав курс археології. 1999 р. організував стипендію ім. Миколи Литвина для студентів-бандуристів з Тернопілля.

Гольдман Олександр Генрихович (1884–1971), Варшава

Видатний вчений-фізик, організатор і керівник розвитку фізичної науки в Україні й засновник першого наукового фізичного журналу в ній – «Фізичні записки» (1927). Доктор наук (1908), акад. ВУАН (1929). Після закінчення з золотою медаллю Олександрівської гімназії в Києві вступає до Київського університету, спеціалізується з фізики під прово-

дом проф. Й. Косоногова – автора методу мірювання електропроникності рідин для сантиметрових хвиль, відкривача явища оптичного резонансу (рівнобіжно з Робертом Вудом). Згодом спеціалізується з фізики в Ляйпцизькім університеті під проводом проф. Вільгельма Освальда – члена Петербурзької АН від 1896 р., лауреата Нобелівської премії 1909 р. В цім університеті він захистив

докторську дисертацію «Фотоелектричні дослідження елементів з розчинами фарб». З початком Першої світової війни переїздить до Петербурга, де працює в Головнім палаті мір і ваг, викладає в Політехнічнім інституті. 1918 р. вертається до Києва й уперше в Україні починає дослідження напівпровідників, керуючи новоствореною фізичною дослідною лабораторією. В той час у Києві створювали Українську АН. 14 листопада оголошено про її відкриття з 3 відділами, серед яких був і фізико-математичний. Ще 1918 р. Й. Косоногов (акад. ВУАН від 1922 р.) розробив проект структури фізичного інституту. 1927 р. було подано прохання до Київської губпрофосвіти про створення Київського державного фізичного дослідного інституту. Та раптова смерть академіка загальмувала справу. Долею фізичної науки в Україні став опікуватися його учень проф. О. Гольдман. Передусім береться за готування кадрів, організовує семінари й практикуми підвищеного типу. Засновує перший в Україні фізичний журнал. Його колеги й учні беруть участь у з'їздах Російської й Української асоціації фізиків. 1929 р. засновано Науково-дослідний інститут фізики Наркомату освіти. 1932 р. його передано ВУАН і 1936 р. перейменовано на Інститут фізики АН УРСР. Організатор і перший директор інституту – О. Гольдман, акад. АН УРСР (1929). Він починає дослідження напівпровідників, створює чутливі фотоелементи (на замовлення

Наркомату оборони). У 1931–1933 рр. під його провідом виконано цикл теплофізичних робіт на замовлення низки проєктних організацій і створено теплофізичну лабораторію. Та починається «боротьба з українським націоналізмом». До парторганізації АН, де було на обліку 130 комуністів, надійшло наклепницьких доносів на 111 осіб. За два роки зі складу АН було вилучено 15 академіків і чл.-корів, багатьох заарештовано. На початку 1938 р. О. Гольдмана було заарештовано й заслано до Казахстану. 20 років був позбавлений можливості займатися наукою. До рідного Інституту фізики вертається 1959 р. 76-річним очолює новий відділ електролюмінесценції. Відділ скоро стає провідним у СРСР у дослідженні електролюмінесценції. Його керівник, автор близько 150 наукових праць, збирав матеріали для «Історії фізики в Україні», до останніх днів працював ув інституті.

Данилевський Василь Якович (1852–1939), м. Харків

Видатний електро- й патофізіолог, ендокринолог, гістолог, фундатор порівняльної паразитології в Україні. Виявив у корі головного мозку структуру, що регулює діяльність серця. Доктор мед. наук (1877), акад. ВУАН (1926), заслужений діяч науки України (1926 р.). Нагороджений преміями ім. Мот'йона Паризької АН (1889), ім. К. Бера Петербурзької АН (1894), ім. А. Хойнацького Вар-

шавського університету (1900), ім. Юшенова Військової медичної академії, медаллю на честь Марії Кінгслі Інституту тропічної медицини (м. Ліверпуль; 1907). З родини ремісника. Середню освіту почав здобувати у 2-й Харківській гімназії; закінчив з золотою медаллю 2-у Казанську гімназію 1868 р.

З наступного року – студент медичного факультету Казанського університету. У вересні 1870 р. переводиться на медичний факультет Харківського університету, захоплюється фізіологією. 1871 р. пише першу наукову роботу про розклад азотистих речовин під час м'язової активності, за яку факультет нагороджує його золотою медаллю. 1874 р. з відзнакою закінчує медичний факультет і стає ординатором факультативної хірургічної клініки проф. В. Ф. Грубе. У 1878–1879, 1887 і 1893 рр. стажувався від кафедри фізіології в наукових установах Австро-Угорщини, Німеччини й Франції. Ще до повернення з-за кордону обирається доцентом з правами професора кафедри фізіології й завідувачем лабораторії (яку треба було створити) в Харківському ветеринарному інституті. Від 1880 р. починає викладати в цьому інституті не лише фізіологію й гістологію, а й ветеринарні дисципліни. Тут почав вивчати й відкрив та описав велику кількість паразитів крові різноманітних тварин (риб, земноводних, плазунів, птахів, ссавців) і шляхи їхнього поширення й надходження до свійських тварин з кормами. Разом з А. П. Шапошниковим виявив в околицях Харкова й описав родину одноклітинних джгутикових – трипаносом у коропа 1901 р. Пізніше (1904) її виявили у Франції Лаверан і Меніл і назвали *Gyrodactylus danilewskyi*. Високі його вимоги до викладання в цьому інституті викликали невдоволення колективу, й він 1901 р. покинув його. Від 1884 р. працював також завідувачем кафедри фізіології медичного факультету Харківського університету, сумісництво заважало науковій і викладацькій праці. Організатор (1910), перший директор (до 1912) і зав. кафедри фізіології Харківського жіночого медичного інституту. 1920 р. внаслідок злиття цього інституту з медичним факультетом університету постав Харківський медичний інститут. Мав понад 200 наукових праць. Заснував 1919 р. в Харкові вперше на теренах колишньої Російської імперії й майбутнього СРСР Інститут ендокринології під назвою «Органотерапевтичний інститут» – спочатку як відділ Санітарно-біологічного інституту Харківського медичного товариства, а від 1927 р. – Український

органотерапевтичний інститут МОЗ України (нині Інститут ендокринної патології ім. В. Я. Данилевського АМН України). Його перший директор, від 1931 р. – директор з наукової роботи. В цій інституті вперше в СРСР було здійснено лікування інсуліном хворих на цукровий діабет.

**Данилевський Олександр Якович (1838–1923),
м. Харків**

Видатний біохімік. Засновник вітчизняної біохімії (фізіологічної хімії). Доктор мед. наук (1863), професор (1903), чл.-кор. Петербурзької АН (1898). Закінчив 1-у Харківську гімназію (1856) і медичний факультет Харківського університету (1860). Рідний брат В. Я. Данилевського. По закінченні університету пройшов клінічну практику в Берліні й Відні. Від 1863 р. працював у

Казанському університеті екстраординарним професором кафедри медичної хімії й фізики медичного факультету, створює з колегами лабораторію фізіологічної хімії (1866). 1871 р. разом з ін. професорами звільнився, протестуючи проти переслідувань прогресивного вченого-анатома П. Лесгафта. Працював за кордоном у біохімічних і фізіологічних лабораторіях Р. Вірхова, Е. Дюбуа-Реймона, Брюкке й ін.; зав. кафедри біохімії медичного факультету Харківського університету (1885) й кафедри фізіологічної хімії Військово-медичної академії в Петербургу (від 1892). Провадив дослідження в галузі хімії й обміну білків різних органів, ферментології, біохімії травлення. Вперше власною методикою вибіркової адсорбції розділив ферменти підшлункової залози – амілазу й трипсин; здійснив ферментний синтез білків із пептонів; довів колоїдну природу ферментів, наявність у тканинах анти-

ферментів (антипепсину й антитрипсину), які перешкоджають самоперетравленню стінок шлунка й кишковика; класифікував білки мозку. Розробив методику виділення з м'язів білка міозину. Запропонував поділ білкових фракцій на глобулінову, стромінову й нуклеїнову; гіпотезу будови білків – теорію елементарних рядів.

Демчук Петро Іванович (1900–1937),
м. Городенка, Івано-Франківщина

Дослідник марксистської філософії. Народився в бідній селянській родині. Мати рано загинула. Виховала тітка. Пізніше в пожежі загинув і батько. 6-ти років пішов у ріднім містечку до школи з польською мовою викладання. Після її закінчення здібного хлопця влаштували до української гімназії, де, завдяки Антонові Крушельницькому, навчався безкоштовно, мешкав і харчувався в бурсі. Крім рідної, вивчав

польську, німецьку, греку, латину й факультативно французьку. Багато читав, гімназія мала добру бібліотеку. З початком Першої світової війни складає екстерном іспити за 6–8 класи гімназії й 1915 р. добровільно записується до Українського легіону січових стрільців у складі Австрійської армії. Від 1917 р. бере участь у бойових діях, кілька разів попадає в польський полон, тікає. На фронті переймається ідеями більшовизму, веде агітацію серед вояків. 1919 р. екстерном складає іспити на атестат зрілости. Невдовзі опиняється у Празі, знайомиться з представниками КП Західної України й КП(б)У. За участь в антипольському повстанні висланий до Австрії, стає одним з організаторів української секції при ЦК компартії Австрії. У 1920-х рр., коли вже навчався у Віденському університеті, агітував у Коломиї проти польських кандидатів, за що поби-

ли й заарештували. Втікає з-під арешту й опиняється у Відні. Друкується в журналі «Наш стяг» – органі галицької комуністичної молоді за кордоном. 1922 р. їде до Галичини, створює комсомольські й комуністичні осередки на Покутті. Потрапляє до в'язниці, вертається до Відня, 1924 р. закінчує Віденський університет і цілковито віддається боротьбі проти окупації Галичини панською Польщею. 1925 р. разом з групою емігрантів прибуває до столиці Радянської України Харкова й вступає до аспірантури Інституту марксизму-ленінізму. По закінченні аспірантури – зав. кафедри філософії Всеукраїнської асоціації марксистсько-ленінських науково-дослідчих інститутів і зав. кафедри діалектичного й теоретичного марксизму Харківського інституту радянського будівництва й права. Один із найперспективніших і найталановитіших філософів Радянської України. Ось лише деякі наукові праці, що друкувалися в усіх тогочасних журналах з філософії: «До філософії сучасної соціал-демократії», «Неогегеліянство як зброя фашизму», «Проблеми випадковості», «Шевченко та його вчителі філософії», «Філософська мудрість сучасної буржуазії», «Зібер і “Анти-Дюрінг” Енгельса», «Марксизм і природознавство», «В боротьбі проти меншовикуючого ідеалізму» й багато інших. Самі заголовки свідчать, що П. Демчук, глибокий і вимогливий до себе вчений, щиро вірив у непогіршеність та істинність марксистсько-ленінської філософії. Головні його здобутки відображено в монографії «Розклад сучасної буржуазної філософії» й підручнику «Діалектичний матеріалізм». Від 1932 р. проф. і чл.-кор АН УРСР. Настав 1933 р. – найтрагічніший для української нації. Нищили все українське. Нищили й тих українців, хто віддано служив режимові. 1933 р. П. Демчука виключають з партії й заарештовують. У катівні він зізнається у тому, чого ніколи не міг і не хотів робити. Засуджують на 5 років ув'язнення в Соловецькім концтаборі. «Своїх» 5 років він там не пробув, розстріляний 3 листопада 1937 р. разом з сотнями таких самоневинних жертв «на честь» 20-річчя Жовтневого заколоту. Повна реабілітація невинно засудженого відбулася 1961 р.

Джус Володимир Іванович (1895–1964),
с. Чернихівці, Тернопілля

Видатний винахідник, у книжці Р. Л. Берна «Творчий американець» названий «українським Генрі Фордом». Народився в заможній селянській родині. З дитинства захоплювався майструванням. Після початкової школи з дозволу батьків став учнем столяра. Захоплювався всім, що стосувалося техніки – навіть сам став виготовляти рушниці. Як почалася потужна еміграція українців

Галичини до Америки, виїздить 1913 р., всупереч батькові, до Канади, далі – до США. Починається тяжке життя. Працює по 12 годин денно. Водночас ґрунтовно вивчає англійську мову, механіку на вечірніх курсах ремісничої школи, відбуває курси креслярства, електро- й автомеханіки. Це дає йому можливість дістати краще оплачувану працю у м. Орендж (штат Нью-Джерсі). 1917 р. одружується зі шкільною подругою Євою Скалецькою, переїздить до Нью-Йорка, народжується син Теодор. Але дружина захворіла на сухоти легенів, Володимира травмовано в гаражі, й, перевозячи його до лікарні, автомобіль перекинувся. Невдовзі дружина померла. 1927 р. одружився з Анною Різник, яка сама мала двох дітей. Жила родина довгий час дуже стужно. Але попри все В. Джус створює геніальні винаходи. 1922 р. запатентував спосіб спрощення праці на токарнім верстаті. Новий етап його винахідницької діяльності припав на працю на Американській фабриці літаків і моторів у Фірмінгдейлі (штат Нью-Йорк). Винайшов новий закріплювач капотів авіаційних моторів, відмінний від попередніх міцністю, надійністю й простою. Маючи патент, В. Джус мріяв випускати його на своїм підприємстві, яке створив 1933 р., наполегливо працюючи й

заощаджуючи кожний долар. Попит на закріплювачі постійно зростає, бо попередні закріплювачі викликали вібрацію капотів, що призводило до аварій. 1937 р. фабрика переїздить у нове приміщення, а в Англії відкрито представництво з продажу закріплювачів з річним оборотом 100 тис. доларів. Друга світова війна збільшила попит на них, і 1943 р. фабрика працювала цілодобово, мала понад 500 робітників і випускала 15 мільйонів закріплювачів на місяць. По закінченні війни В. Джус розробляє нові види закріплювачів для автомобілей і суднобудування, залізничного транспорту, медицини. Український патріот, 1948 р. засновує й фінансує Український інститут Америки з метою збереження для наступних поколінь української культури, фінансової допомоги молодим українцям для здобуття високої освіти, допомоги українським емігрантам влаштуватися на новій батьківщині.

Добжанський Теодосій Григорович (1900–1975), м. Немирів, Вінниччина

Видатний генетик світового рівня. Досліджував генетичні аспекти еволюційного процесу. Проф. (1936), президент 6 і член 10 наукових товариств, член багатьох академій, зокрема Національної АН США і Лондонського королівського товариства, почесний доктор 21 університету. Нагороджений Кімберівською премією за видатні досягнення в галузі генетики (1958) і Національною медаллю за наукові досягнення – вищою науковою нагородою США (1964). Після закінчення київської гімназії вступає на фізичний факультет Київського університету (1917), прослухавши до того курс зоології проф. С. Кушакевича. 1918 р. до Києва приїздить В. Вернадський, до роботи

нагородою США (1964). Після закінчення київської гімназії вступає на фізичний факультет Київського університету (1917), прослухавши до того курс зоології проф. С. Кушакевича. 1918 р. до Києва приїздить В. Вернадський, до роботи

у створеній ним біогеохімічній лабораторії проф. зоології рекомендує Теодосія. Наступні роки були тяжкі: 1918 р. помирає батько, за 2 роки – мати, зникають безвісти родичі. Сам хворіє на тиф і рятується від мобілізації до Червоної й Білої армій. Від 1921 р. працює асистентом кафедри зоології сільськогосподарського факультету Київського політехнічного інституту. 1922 р., ознайомившись з працями Г. Моргана – творця хромосомної теорії спадковості й лауреата Нобелівської премії 1933 р., здійснює перші дослідження з генетики. Його запрошують асистентом на кафедру генетики й експериментальної зоології Петроградського університету, він знайомиться й обговорює генетичні проблеми з провідними генетиками – М. І. Вавиловим, Г. Д. Карпетченком, С. С. Четвериковим, І. І. Шмальгаузенем. Він геніально осягнув значення мутацій генів в еволюційнім процесі. 1927 р. зав. кафедрою Ю. О. Філіпченко відряджає його з дружиною стажуватися до США, 1929 р. на запрошення Г. Моргана стає асистентом курсу генетики в Каліфорнійському технологічному інституті. 1937 р. родина Добжанських дістає громадянство США. Повертатися на батьківщину в ті часи було небезпечно – лисенківщина йшла на знищення вчених, які не сприймали псевдонауки. 1940–1962 рр. – він проф. зоології Колумбійського університету, 1962–1970 рр. – проф. Рокфеллерівського університету, від 1971 р. – ад'юнкт-проф. Каліфорнійського університету. Зробив значний внесок до теорії еволюції. Його «Генетика й походження видів» витримала 3 видання (1935, 1941, 1951); у 1970 р. побачило світ дещо перероблене четверте видання: «Генетика еволюційного процесу». Результати досліджень географічного впливу на спадкову зміну виду викладено в книзі «Генетика природних популяцій». Показав роль механізмів, що перешкоджають схрещуванню особин різних видів, пояснив генетичний поліморфізм популяцій. Досліджував також еволюцію людини: «Еволюція, генетика й людина» (1955), «Біологічний базис людської свободи» (1956), «Еволюціонуюче людство: еволюція виду людини» (1962), «Спадковість і природа людини» (1964).

**Желехівський Євген Єронімович (1844–1885),
с. Хишевичі, Львівщина**

Видатний мовознавець, засновник фонетичного принципу вноормування українського правопису. Родина (батько й вітчим були священики) була багатодітна й не могла похвалитися статками, та намагалася дати дітям освіту. Євген закінчив гімназію в Бережанах на Тернопіллі (1866) й вступив на філософський факультет Львівського університету. По його закінченні (1869) працю-

вав помічником учителя в перемишлянській гімназії, викладав латину, історію, українську мову. 1871 р. успішно склав учительські іспити в Краківському університеті й дістав посаду вчителя української й класичних мов у станіславівській гімназії, де працював до кінця життя. Ще в бережанській гімназії утворив громаду, що поставила собі метою життя трудитися над розвитком українсько-руської мови. Тоді ж виникла ідея складання словників. Виписували слова та їхні значення з творів українських письменників. Згодом саме він як філолог узяв на себе цю роботу. Завжди був у вирі українського громадського життя. Юнаком вступає до партії народовців, бере участь у створенні осередків товариства «Прогресу». Від 1873 р. працює над створенням українсько-німецького словника, використовуючи розроблений ним український фонетичний правопис («желехівку»). З 1882 р. виходять окремі випуски «Малорусько-німецького словаря», та за життя автора вийшов лише перший том. Працю над другим томом завершив його колега С. Недільський – лексикограф і класичний філолог. Науковим наставником і натхненником вченого був відомий славіст Франьо Міклошич. Високо цінували його

працю хорватський славіст Вратислав Ягіч, український вчений-поліглот А. Кримський, російський історик літератури й фольклорист О. Пипін, польський мовознавець І. Гануш. Його словника використовували не лише в німецькомовнім світі. З його допомогою англійською В. Ягіч переклав 9 українських казок, Бейн – «Козацькі й народні казки», а бельгійський науковець і педагог Ежен Енс – французькою «Катерину» Т. Г. Шевченка. В основу «желехівки» покладено «кулішівку» з певними вдосконаленнями: вилучено літеру «ять» і твердий знак у кінці слів і після префіксів. Усунено декілька літер для позначення звуків «і» й «и». «Желехівка» мала 34 літери. Сучасна українська абетка – 33 (вилучено літеру «є»). Міністерство освіти й віросповідань Австро-Угорщини ввело в школах новий правопис («желехівку»), що значно посприяло поширенню освіти серед народу.

Заболотний Данило Кирилович (1866–1929), с. Чоботарка, Поділля

Всесвітньовідомий мікробіолог і епідеміолог. Закінчив екстерном 1891 р. природничий факультет Новоросійського (нині – Одеського) університету. Того ж року вступив на 3-й курс медичного факультету Київського університету, який закінчив 1894 р. Доктор мед. наук (1908), акад. ВУАН (1922), Президент ВУАН (1928–1929), акад. АН СРСР (1926). Під час навчання займається пошуком протихолерної

сироватки. Одну з них, що, за даними дослідів на тваринах, могла бути ефективна, випробовує на собі разом з товаришем. Після медичного факультету працює на Поділлі, борючися з епідеміями холери й дифтерії, створює бактеріологічну лабораторію. 1885 р. керує заразним відділом і лабораторією

Київського окружного військового шпиталю й працює асистентом кафедри загальної патології медичного факультету Київського університету. 1897 р. – експедиція до Індії для вивчення епідемії чуми й до Аравії для вивчення можливих шляхів перенесення чуми. 1898 р. – робота в Пастерівському інституті на запрошення І. Мечникова, поїздка до Китаю й Монголії для дослідження тамтешніх вогнищ чуми, створення першої в Росії (С.-Петербург) самостійної кафедри медичної мікробіології. 1899 р. – поїздки до Персії, Аравії й Месопотамії, відрядження на спалах чуми в Шотландії, Португалії, Марокко, Саратовській губернії, на Чорноморському узбережжі Кавказу. 1911 р. – експедиція до Маньчжурії й Китаю для вивчення епідемій легеневої чуми, під час якої встановив переносника хвороби й виділив чисту культуру чумової бактерії. Далі – нові відрядження до Астраханської губернії й Туркменії. 1919 р. його обрано першим ректором Одеської медичної академії. Тут наступного року організовує комісію з вивчення висипного тифу, засновує першу в країні кафедру епідеміології, перший у світі Будинок санітарної освіти. 1924–1928 рр. – нач. кафедри мікробіології з епідеміологією й курсу дезінфекції Військово-медичної академії в Ленінграді. Найвидатніші його наукові праці – «Основи загальної мікробіології» (1907), «Загальна бактеріологія» (1908), «Чума на Південнім Сході СРСР» (1926), «Основи епідеміології» (1927), «Курс мікробіології» (1929). Родинне життя було нещасливе. 1906 р. помер синочок Петрик, 1918 р. – дружина. Він усиновив 13 дітей (від 1920 р.). Український патріот. Хоч би де був, мав з собою «Кобзаря» Т. Г. Шевченка, складав українські вірші, написав щоденник українською мовою, знищений 1937 р. НКВС «...как содержащий буржуазно-националистические взгляды...».

Зеров Дмитро Костьович (1895–1971),
м. Зіньків, Полтавщина

Видатний ботанік, засновник української палінологічної школи. Напрями досліджень – систематика рослин, флористика й філогенія спорових рослин, ботанічна географія, палеоботаніка, історія рослинництва. Рідний брат репресованого видатного українського літературознавця, письменника, поета, критика, перекладача Миколи Зерова (1890–1937). Доктор наук (1937),

академік АН УРСР (1948), заслужений діяч науки УРСР (1965), лауреат Державних премій УРСР (1969, 1983). Закінчив Київський інститут народної освіти (1922), викладав у нім до 1931 р. З того ж року завідує послідовно трьома відділами Інституту ботаніки АН УРСР. 1946–1963 рр. – директор інституту. 1933–1957 рр. – зав. кафедри нижчих рослин КУ. Автор багатьох статей і монографій, з яких найважливіша – «Визначник грибів України» у 5-ти томах і 7-ми книгах.

Кавецький Ростислав Євгенович (1899–1978),
м. Самара, Росія

Визначний учений в галузі експериментальної фізіології й онкології. Закінчив медичний факультет Самарського університету (1925). Доктор біол. наук за монографію «Роль активної мезенхіми в диспозиції організму до злякисних новоутворень» (1937). Чл.-кор. (1945), акад. (1951) АН УРСР. Лауреат Державних премій УРСР 1972 й 1982 р. (посмертно). Після медичного факультету – аспірант кафедри О. О. Богомольця в 2-му Московському медичному інституті. Після обрання 1930 р. О. О. Богомольця Президентом АН УРСР і створення Інституту експериментальної біології й патології

Р. Є. Кавецький переїздить до Києва й очолює (1931–1941) в цім інституті відділ експериментальної онкології. Спільно з керівником довів позитивний вплив антитоксичної циторетикулярної сироватки (АЦС) на сполучну тканину з метою протидії низці хвороб, зокрема – онкологічних. З 1942 р. – доброволець-фронтвик. Відповідав за низку евакопунктів Південно-Західного й Сталінградського фронтів. Для прискорення лікування ран і переломів застосовував АЦС. Нагороджений медаллю «За оборону Сталінграда» (1943). 1944 р. відкликаний для роботи в своїм інституті, а по смерті О. О. Богомольця (1946) очолює його. 1960 р. створює й очолює нову в світовій науці установу – НДІ експериментальної й клінічної онкології, якою керував до 1978 р. (нині Інститут експериментальної патології, онкології й радіобіології його імені).

Каразин Василь Назарович (1773–1842),
с. Кручик, Харківщина

Український учений, громадський діяч, просвітник. Засновник (1805) Харківського імператорського університету (нині Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна). Працював у метеорології, агрономії, конструював сільськогосподарські машини й механізми. Разом з братом Іваном, першим ботаніком України, створив у Краснім Куті на Харківщині дендропарк,

до якого вони завозили рослини з цілого світу, 50 з яких до того в Україні не росли. Прижившись в дендропарку, вони поширилися цілою Україною. Серед них клен, акація, платан, софора. Найстаріший дендропарк України, пам'ятка садово-паркового мистецтва XVIII ст., працює досі. Колекція налічує близько 300 видів рідкісних дерев.

**Кістяківський Юрій Богданович (1900–1982),
м. Київ**

Фізик і хімік світового імені, президент АН США (1961–1964), радник президента США Д. Айзенгавера у справах науки й технологій (від 1957). Рід Кістяківських багато дав українській і світовій науці. Батько – відомий юрист, автор терміна «правова держава» й концепції «прав людини й громадянина», що на 43 роки випередила формулювання «Декларації прав і основних сво-

бод» ООН. Дід Олександр (теж юрист) вважав, на відміну від М. Драгоманова, непотрібним створення соціалістичного радикального українофільства й думав про українофільство як національну свідомість, що єднатиме всі суспільні структури й класи українців. Ю. Кістяківський навчався в Другій київській гімназії й уже тоді вечорами провадив експерименти з хімії в одного з професорів. Революції 1917 р. він не сприйняв і воював у Білій армії. Після захоплення більшовиками Криму тікає до Туреччини. За рік поневірянь опиняється в Берліні, де проф. Макс Боденштайн (студентський товариш його дядька Володимира) бере його в дослідницьку групу в університеті. За 3,5 роки навчання в Берлінському університеті захищає докторат про фотохімічний розпад монооксиду хлору. За порадою М. Боденштайна пере-

їздить до США, де стрімко сходить у науці: доцент (1930), професор (1933), повний професор (1938) Гарвардського університету, де працював до пенсії (1971). Член Американського Комітету національної оборони (1940–1944), дійсний член Національної АН США, керівник відділу вибухових речовин атомної лабораторії в Лос-Аламосі (1944–1945). Під час Другої світової війни залучений до таємного Мангеттенського проекту (керував відділом з понад 600 дослідниками), в рамках якого було створено ядерні бомби. В АН США його призначають головою Спеціального комітету зносин з урядом (1961), який 1963 р. стає Комітетом науки й державної політики на чолі з Ю. Кістяківським. Завдання – надання основної інформації й планування підтримки науки на далеку перспективу. Америка, його друга батьківщина, не давала забути рідну Україну. Разом з Джоном Бардином (двічі лауреатом Нобелівської премії) морально й матеріально підтримав спорудження у Вашингтоні пам'ятника Тарасові Шевченку. Мрія відвідати Україну не покидала його. І ця мрія мала здійснитися. Він був у складі офіційної делегації, що мала супроводжувати президента Айзенгавера в офіційнім візиті до СРСР, планованим на 10 червня 1960 р. Мали відвідати Київ. Брата вченого доктора біол. наук Олександра Богдановича Кістяківського переселили з комуналки в окрему трикімнатну квартиру. Та після того, як 1 травня американський літак-розвідник було збито поблизу Свердловська, Хрущов гостро відмовив президенту США в офіційнім візиті. Внесок ученого у світову науку надзвичайно великий. Понад 150 наукових праць з різних галузей фізико-хімії, переважно з кінетики реакцій у газовій фазі, структури поліатомових молекул, термохімії органічних сполук, досліджень детонаційних хвиль. Більшість його праць з лабораторії в Лос-Аламосі, напевно, й досі секретні. Спостерігаючи накопичення ядерної зброї в світі, він переосмислює свою діяльність. Розриває зобов'язання перед Комітетом оборони (1968) й присвячує всю свою енергію і час запобіганню всесвітній ядерній катастрофі.

Коломійченко Олексій Сидорович (1898–1974),
м. Шпола, Черкащина

Видатний отоларинголог. Засновник школи отоларингологів, яку вивів на передові позиції світової науки. Зробив значний внесок у розробку нових методик діагностики й лікування ЛОР-хвороб, внутрішньочерепних ускладнень, консервативної терапії основних хвороб вуха, горла й носа, лікування травматичних ушкоджень, професійної патології вуха, діагностики й лікування

глухуватости. З його ініціативи в отоларингології почали застосовувати протеолітичні ферменти, ультразвук, лазери, написано праці про використання в отоларингології кібернетичних методик. Закінчив медичний факультет Київського інституту народної освіти (1924). Доктор мед. наук (1944). Заслужений діяч науки УРСР (1955). Чл.-кор. АН УРСР (1967). Лауреат Ленінської премії (1964). Головний отоларинголог МОЗ УРСР (1953–1972). У 1944–1966 рр. завідувач кафедри отоларингології Київського інституту вдосконалення лікарів. 1960 р. створив Інститут отоларингології (що носить його ім'я і належить до АМН України) й очолював його 14 років. Автор понад 200 наукових праць. Підготував 22 доктори й 38 кандидатів наук.

Комісаренко Василь Павлович (1907–1993),
с. Черняхів, Київщина

Визначний ендокринолог. Закінчив Київську фельдшерську школу (1926) й Харківський медичний інститут (1932). Після аспірантури й захисту канд. дисертації (1935) в Українським органотерапевтичним інституті в Харкові (нині

Інститут ендокринної патології ім. В. Я. Данилевського) працював у ньому. 1937–1939 рр. – директор інституту. 1939–1965 рр. – зав. відділу ендокринології Інституту експериментальної біології й патології (нині Інститут фізіології) АН УРСР. Доктор мед. наук (1941), акад. АН УРСР (1951) й АМН України (1993). Лауреат премії ім. О. О. Богомольця (1961) за дослідження лікувальних

властивостей винайденого ним препарату «спленін», Держ. премії УРСР (1976) за винайдення й впровадження хлодитану; золотої медалі ім. С. І. Вавилова. Заслужений діяч науки (1960). 1940–1945 рр. – заст. наркома охорони здоров'я України, під час війни – уповноважений Військради Південно-Західного фронту з медичних питань. Зав. кафедри патофізіології Київського медичного інституту (1950–1954 рр.). 1965 р. заснував Інститут ендокринології й обміну речовин, яким керував до 1986 р. Автор 300 наукових праць, з яких 10 монографій. Підготував 45 кандидатів і 25 докторів наук. Український патріот. Багато його друзів – українські письменники, артисти й співаки – часто виступали на святкових вечорах у керованім ним інституті. Влаштував на працю осіб, позбавлених її за «буржуазно-націоналістичні погляди», що було непросто.

Костюк Платон Григорович (1924–2010),
м. Київ

Видатний дослідник світового рівня в галузях нейрофізіології, молекулярної біології й клітинної фізики. Створив школу дослідників цих напрямів. Уперше в світі впровадив методику внутрішньоклітинного діалізу соми нервової клітини й застосував її для вивчення мембранних і молекулярних про-

цесів у ній. З'ясував стан гомеостазу йонів кальцію в нервових клітинах і його порушень за певних хвороб (мозкова патологія, гіпоксія, цукровий діабет, фенілкетонурія). Закінчив біологічний факультет Київського університету ім. Т. Г. Шевченка (1946) й Київський медичний інститут ім. О. О. Богомольця (1949). Доктор біол. наук (1957). Акад. АН УРСР (1969), АН СРСР (1974),

Європейської академії (1989), Німецької академії природознавства «Леопольдина» (1966), АН Чехо-Словаччини (1990), Угорської АН (1990). Заслужений діяч науки й техніки України (2004). Лауреат Державних премій УРСР і України (1976, 1992, 2000) й Державної премії СРСР в галузі науки й техніки (1983) й іменних премій І. П. Павлова АН СРСР (1960), І. М. Сеченова АН СРСР (1977), О. О. Богомольця АН УРСР (1987), Луїджі Гальвані (США, 1992). Автор 650 наукових статей, 12 монографій, 4 підручників. Підготував понад 100 кандидатів і докторів наук. Багато десятиріч вів велику педагогічну роботу. Постійний учасник і організатор міжнародних наукових форумів. Головний редактор журналу «Доповіді НАНУ» й міжнародного журналу «Нейрофізіологія», член редакції «Фізіологічного журналу», член редакційних рад журналів «Експериментальна й клітинна фізика й біохімія» й «Український неврологічний журнал». Керівник заснованого ним відділу загальної фізіології нервової системи (1958) Інституту фізіології НАНУ, директор цього інституту (1966), засновник і зав. навчальної базової кафедри молекулярної фізіології і мембранної біофізики (1982) Київського відділення Московського фізико-технічного інституту, яка працює в Інституті фізіології НАНУ. Разом з лауреатом Нобелівської премії Ервіном Негером (Німеччина) очолював міжнародну кафедру ЮНЕСКО, створену 2000 р. на

базі ІФ НАНУ. Засновник і директор Міжнародного центру молекулярної фізіології НАНУ (від 1992). Академік-секретар Відділення фізіології АН СРСР (1975–1988), член Президії АН СРСР (1975–1990), віце-президент НАНУ (1993–1999), член Президії НАНУ (1999–2004). Від 2005 р. – радник Президента НАНУ.

**Котермак Юрій Михайлович (1450–1494),
м. Дрогобич, Галичина**

Перший доктор медицини в Україні. Після навчання у Львівській кафедральній школі вступив до Краківського університету, який успішно закінчив 1472 р. магістром мистецтв. Вступає до Болонського університету, здобуває ступінь доктора філософії. 1481 р. його обирають ректором університету, за 8 місяців складає іспит на ступінь доктора медицини. Декілька років подорожує науковими й навчальними закладами Європи. За час навчання зібрав велику й дуже цінну бібліотеку, в якій були книги Ібн Сіні, Гіппократа, Птолемея, Аристотеля, Цицерона, Вергілія, Овідія й ін. З 1484 р. до кінця життя – професор Краківського університету. На посаді декана медичного факультету викладає студентам медицину й філософію. Найцінніша його робота – перша друкована книга (латинською мовою), видана українцем за кордоном, – «Прогностична оцінка поточного 1483 року майстра Ю. Дрогобича з Руси, доктора мистецтва й медицини Болонського університету». Також зробив прогностик – оцінку стану небесних світил протягом березня–грудня 1478 р. й написав трактат, присвячений сонячному затемненню 29 липня 1478 р. Розрахував також час місячних затемнень 15.07.1478 р. й 8.01. і 4.07.1479 р.

**Кримський Агатангел Юхимович (1871–1942),
м. Володимир-Волинський, Волинь**

Видатний вчений-поліглот (володів 56-ма мовами), сходознавець, перекладач з багатьох мов іранської й тюркської груп, письменник, історик української мови й літератури, дослідник фольклору. 1882 р. по закінченні 4-х класів гімназії переходить (на конкурсній основі) до колегії П. Галагана, куди потрапляли найліпші гімназисти. Далі навчається в Лазаревському інституті

східних мов у Москві, на історико-філологічному факультеті Московського університету, який успішно закінчує 1896 р. 1896–1898 рр. – навчальне відрадження до Сирії й Лівану. Від 1898 р. – доцент, 1900–1918 рр. – професор арабської філології й історії Сходу в Лазаревському інституті. Після ухвали 1918 р. гетьмана П. Скоропадського про створення Української АН до комісії щодо її організації ввели проф. Лазаревського інституту східних мов Кримського, якого по створенні ВУАН було обрано її неодмінним секретарем. Сходознавство почало стрімко розвиватися в Україні з 1920 р. саме завдяки йому. 1931–1933 рр. було зліквідовано всі установи, що мали будь-який стосунок до нього, працівників ув'язнено чи заслано. А. Кримського не заарештували, та він стає «опальним академіком». Лиш 1939 р., після «визволення» Західної України, його посилають до Львова й дозволяють мати аспірантів зі сходознавства. Між них відомий тюрколог-ісламіст Омелян Пріцак – майбутній проф. Гарвардського університету, акад. АН України (1990), директор створеного в Києві академічного Інституту сходознавства (1991). Він назвав А. Ю. Кримського «найкращим кримським подарунком Ук-

раїні», бо прашур останнього, татарський мулла, що прийняв християнство, оселився на Волині 1698 р. В січні 1941 р. акад. А. Кримському влаштовують гучне відзначення 70-ліття й нагороджують орденом Трудового червоного прапора. Та за півроку заарештовують. На початку 1942 р. він гине в лікарні розташованій в Казахстані в'язниці. Його надзвичайна працездатність вражала сучасників: написав понад 500 статей з історії мов, літератури, етнографії народів Близького й Середнього Сходу. Ось невеликий перелік його фундаментальних праць: «Історія мусульманства» (1904–1912), «Історія арабів і арабської літератури світської й духовної» (1911–1912), «Історія Персії та її письменства» (1923), «Хафіз і його пісні» (1923), «Перський театр» (1925), «Історія Туреччини й її письменства» (4 томи), «Нариси з історії української мови» (у співавторстві з О. Шахматовим; 1922). 1930 р. видав огляд кримськотатарської літератури, за розвитком якої стежив від 1889 р. Був знайомий з багатьма кримськотатарськими письменниками, більшість яких було репресовано у 1934–1937 рр. Талановитий письменник, писав прозові й поетичні твори під псевдонімом А. Хванько. Свою українськість він усвідомив ще під час навчання в колегії Галагана. Читав багато українських творів. Спілкувався й листувався з Б. Грінченком, М. Драгомановим, І. Франком та ін.

Кришталь Олег Олександрович (р. н. – 1945),
м. Київ

Знаний нейрофізіолог. 1968 р. закінчив фізичний факультет КУ ім. Т. Г. Шевченка. Кандидат біологічних наук (1971). Від 1970 р. працює в Інституті фізіології ім. О. О. Богомольця АН УРСР молодшим, згодом старшим науковцем. Від 1982 р. – зав. відділу фізико-хімічної біології клітинних мембран. З 2003 р. – заст. директора інституту. Доктор біологічних наук (1987), акад. НАНУ (1997), лауреат Державних премій СРСР (1983) і України (2003). Основний напрям наукової діяльності –

вивчення механізмів йонної проникності локалізованих на мембрані сенсорних нервових клітин. Має понад 300 публікацій. Спів-автор відкриття «Явище вибіркової провідності мембрани соми нервових клітин». Відкрив 2 з 3-х основних типів рецепторів болю. Підготував 20 кандидатів і докторів наук. Професорував університетах Кюсю, Гарвардським, Мадридським, Пенсильванським.

Член редакційних рад журналів «Нейрофізіологія», «European Journal of Neuroscience», «Neuroscience», «Physiological Reviews», «Autonomic Neuroscience», «Purinergic Signalling». Очолює національний комітет України з нейронаук. Чл.-кор. АН РРФСР (1985), член Європейської академії (1990).

Кубійович Володимир Михайлович (1900–1985),
м. Новий Санч, Лемківщина, нині Польща

Видатний український антропологеограф, демограф, картограф, редактор і організатор видання в діаспорі «Енциклопедія українознавства» українською й англійською мовами, що є унікальним зібранням довідкового матеріалу. Він говорив: «Починаючи від Дідро, енциклопедії стали найліпшим банком історичної пам'яті народів, мостом між живими, мертвими і ще не народженими

їхніми поколіннями». Після закінчення місцевої гімназії 1918 р. вивчає історію й географію в Ягеллонським (Краків, Польща)

університеті, який закінчує 1923 р. 1927 р. захищає дисертацію про демографію Радянської України, 1928 р. стає доцентом цього університету (наймолодшим у Польщі). Видає книгу «Географія України й суміжних країн», укладає «Атлас України», пише наукові праці, в яких з позицій українського патріота захищає інтереси народу. Девізом його життя було: «Україна понад усе». Наслідком цього стало рішення Міністерства Польщі позбавити його права викладати в Ягеллонському університеті. Цим унеможливили подальшу наукову роботу видатного вченого. Перед Другою світовою війною гоніння на українців Польщі дійшли апогею. За німецької окупації він намагався всіляко полегшити життя українців. 1939 р. очолює Українське національне об'єднання в Кракові (згодом Український Центральний Комітет). Писав до німецького генерал-губернатора України про тяжкий стан українців. Згодом ці листи були між документів звинувачення на Нюрнберзькій процесі 1945–1946 рр. По війні ініціює з колегами віднову Наукового товариства ім. Т. Шевченка в Мюнхені (1947), стає Головою Центральної оселі НТШ в Європі. Від 1948 р. починає працю над «Енциклопедією українознавства», що стала поважним науковим виданням. У пресі УРСР, де доти не було видано жодної української енциклопедії, поява перших її томів викликала шалену реакцію «боротьби з українським буржуазним націоналізмом». Та це спонукало видати «Українську радянську енциклопедію» в 17-ти томах (1959–1965). Згодом було здійснено друге видання в 12-ти томах. Ці видання були «ідеологічно витримані». Перший том «Енциклопедії українознавства» англійською мовою вийшов 1984 р. Наступні чотири томи редагував Данило Струк. 1995 р. вийшов одинадцятий том ЕУ–2 – словникової частини.

Куліш Пантелеймон Олександрович (1819–1897),
м-ко Вороніж, Чернігівщина (нині Сумщина)

Видатний український культу-ролог, мовознавець, фольклорист, етнограф, перекладач, критик, редактор і видавець, поет і прозаїк. Один з найактивніших будителів національної самосвідомості українців, суперечливий мислитель, поборник мови й культури українського народу, справедливих міжнародних стосунків, гармонійної взаємодії цивілізації й природи. Розробив український

правопис (наближений до фонетичного) – «кулішівку», уживаний за царату в часи зняття заборони на друк українських книжок (1905–1917). Є. Є. Желехівський створив фонетичний український правопис на основі «кулішівки» з певними вдосконаленнями: вилучив літеру «ять» і твердий знак в кінці слів і після префіксів. Після закінчення Новгород-Сіверської гімназії П. Куліш вступив 1839 р. до Київського університету, але не закінчив його. Від початку 1840-х рр. вчителював, подорожував Україною, захоплюючись фольклором і етнографією. Від 1845 р. жив і вчителював у Петербурзі. 1847 р. відряджений Петербурзькою АН у західнослов'янський край для вивчення мов, історії, культури й мистецтва. Відрядження не відбулося через арешт того ж року за належність (недоведену) до Кирило-Методіївського братства. Вислано до Тули із забороною друкуватися. Від 1856 р., діставши дозвіл друкуватися, пише й видає прозові («Чорна рада. Хроніка 1663 року», 1857) й поетичні (збірки «Досвітки, думки й поеми», 1862, «Хуторна поезія», 1882; поеми «Магомет і Халдуза», 1883, «Байда, князь Вишневецький», 1884 й ін.) твори. Багато перекладає Шекспіра, Байрона, Гете, Шиллера, Гайне (збірка «Позичена кобза», 1897). Видас фольклорно-етногра-

фічні матеріали (2-томові «Записки о Южной Руси», 1856–1857) й історичні праці (3-томова «История воссоединения Руси», 1874–1877; історичні оповідання «Хмельниччина» й «Виговщина»). З проф. І. Пулюєм уперше переклав українською мовою Біблію. Новий Завіт друкували частинами протягом кількох років. Повний переклад Куліша, Пулюя і Нечуя-Левицького Старого й Нового Завіту вперше вийшов друком у Відні 1903 р. вже по смерті П. Куліша. Пізніші видання цього перекладу було здійснено 1906, 1909, 1912 рр. у Відні, 1920 р. в Берліні, 1944 і 1947 рр. у Нью-Йорку й Лондоні, 2000 р. в Україні. Багато зробив для відродження української журналістики – видавав і редагував альманах «Хата», журнал «Основа». За словами І. Я. Франка, П. Куліш був «головний двигач» українофільського руху в Галичині в 1860-х і до половини 1870-х рр. Його ідеологія еволюціонувала від прихильника революційної демократії до адепта монархізму й віри в «доброго царя», особливо після реформ 1861 р.

**Липський Володимир Іполитович (1863–1937),
с. Самостріли, Волинь**

Видатний і широко відомий у світовій ботанічній науці систематик, флорист і ботанік-географ, знавець гербарної справи й блискучий організатор ботанічних садів. 1881 р. закінчив колегію Павла Галагана, до якої брали на конкурсній основі гімназистів молодших класів. Ботанічні дослідження починає під час навчання на природничому відділі фізико-математичного факультету Київського університету, по за-

кінченні якого працює там на кафедрі ботаніки. Друкує наукові роботи, видає першу монографію. 1893 р. запрошений

до Санкт-Петербурзького ботанічного саду його директором, де працював 23 роки, ставши головним ботаніком саду, завідувачем відділу живих рослин. Публікує 60 наукових праць, досліджує рослинність у всіх частинах світу, крім Австралії. У цьому йому допомагало знання багатьох мов, не лише європейських. Результат – монографії «Гербарий Имп. С.-Петербургского ботанического сада» (1898 й 1908), «Материалы для флоры Средней Азии», «Флора Средней Азии, т. е. русского Туркестана и ханства Бухары и Хивы», «Флора Кавказа». Написав також більшу частину тритомової праці «С.-Петербургский ботанический сад за 200 лет его существования». 1897 р. Російське географічне товариство присудило йому премію Пржевальського за дослідження природи Гісарського кряжу, 1917 р. – премію ім. Ахматова Російської АН. Навесні 1917 р. отримує експедиційне відрядження на Південь України й залишається тут. 1918 р. бере активну участь в організації Української АН. 1919 р. – академік, 1920 р. – член управи, 1921 р. – віце-президент, з 1922 р. – Президент ВУАН. 1928 р. – чл.-кор. АН СРСР. Того ж року відмовляється від посади Президента ВУАН та очолює в Одесі Ботанічний сад університету. Подорожі континентами дали йому змогу відкрити й описати 4 нові роди й 220 нових видів рослин, частину яких названо його іменем. Державний ботанічний сад АН України створено за планом Володимира Липського, про потребу його він говорив ще 1919 р.

Льолька Архип Михайлович (1908–1984),
с. Саварка, Київщина

Винахідник турбореактивного авіаційного двигуна, революційного в авіації. З багатодітної селянської родини. Після семирічки вступає до профтехшколи в Білій Церкві. По її закінченні подає документи до Київської політехніки, не проходить за конкурсом. За рік напруженої самопідготовки 1927 р. стає студентом механічного факультету цього інсти-

туту. По його закінченні – аспірант Харківського НДІ промислової енергетики. Не закінчивши аспірантури, йде інженером-дослідником на Харківський турбінний завод, згодом – на кафедру авіаційних двигунів Харківського авіаінституту. Вважає, що вік поршневих авіадвигунів добіг кінця. Міркуючи про альтернативу, дійшов геніальної думки використати для поступального

руху реактивну тягу від стисненого й нагрітого газу (ТРД – турбореактивний двигун). Його підтримує зав. кафедри аеродинаміки ХАІ акад. Г. Проскура. Вчена рада ХАІ рекомендує обговорити матеріали проекту з експертами в Москві. На 13-й день домагань нарком авіапромисловости призначив зустріч на 2-у годину ночі. Почувши, що ТРД може дати швидкість 900 км/год і більше, нарком скликає нараду провідних фахівців, призначає А. М. Люльку керівником проекту й переводить з Харкова до Ленінграда. З початком війни його зі спеціалістами евакуюють на Урал. Працював на Челябінським тракторним заводі, вдосконалюючи повітрогони в танках. За рік, коли на фронті з'явилися німецькі реактивні винищувачі «Мессершмітти», Наркомат озброєнь почав якнайшвидшу реалізацію створення ТРД. У лютому 1947 р. двигун ТД–1 пройшов державні випробування й показав перевагу над німецькими. Творців нагородили орденами. Згодом КБ Люльки створює ТД–2 й ТД–3. А в 1950-х рр. з'являються двигуни АЛ–7 і АЛ–7Ф. Уперше двигун було названо ім'ям творця. На початку 1950-х рр. турбокомпресорний стартер Люльки визнано найнадійнішим і найкомпактнішим у світі. Автори дістали патент уперше в СРСР. На літаках з двигунами Люльки встановлено понад 10 світових рекордів. Великий конструктор не забував свій край, часто бував у рідному селі, спілкувався рідною мовою.

Максимович-Амбодик Нестор Максимович
(1744–1812), с. Веприк, Полтавщина

Видатний акушер-гінеколог. Перший професор з акушерства в Росії (1782). Доктор медицини (1775), почесний член Медичної колегії Росії (1793). Закінчив Києво-Могилянську академію (1768). Вступив до Петербурзької медичної школи морського шпиталю, 1772 р. відряджений до медичного факультету Страсбурзького університету на стипендію з фонду княгині К. Д. Голіциної, при-

значену на вивчення акушерства, бо Росія вишів для того не мала. Княгиня хворіла з дитинства, була нездатна народити дитину й заповіла, щоб на відсотки з 20 тис. руб. посилали до згаданого університету кожні 6 років трьох лікарів з Росії. Наступного року після захисту докторської дисертації (1776) Н. Максимович-Амбодик знайомився з медициною Німеччини – слухав лекції, відвідував клініки. Після повернення до Петербурга – молодший лікар адміралтейського й суходольного шпиталів. Починає викладати акушерство в лікарських школах при шпиталях. 1777 р. відряджений за кордон для поглиблення знань з акушерства. По поверненні – викладач школи при Кронштадтському адміралтейському шпиталі. Від 1782 р. – професор «повивального искусства» С.-Петербурзької акушерської школи. Розробив наукові принципи й техніку накладання акушерських щипців, впровадив до акушерської практики низку хірургічних інструментів, методики пальцевого обстеження й розкриття шийки матки, тампонізацію шийки матки. Вперше запропонував масаж матки на кулаку, ввів наочний метод викладання акушерства на зробленій ним моделі (фантомі) жінки. Запропонував конструкції пологового й гінекологічного крісел. Глибоко вивчав

також цілющі властивості рослин. Написав перший російськомовний акушерський посібник з атласом, який був найліпшим до середини ХІХ ст. – «Искусство повивания, или наука о бабичьем деле» (1784–1786). Написав і видав також праці про лікарські рослини «Энциклопедия питания и врачевания» (1784), «Врачебное веществословие, или описание целительных растений...» (1783–1789), «Первоначальные основания ботаники, руководствующие к познанию растений» (1795). Також уклав і видав словники медико-хірургічний (латинська й російська мови, 1780); анатоμο-фізіологічний (латинська, французька й російська мови, 1783); новий ботанічний словник (латинська, німецька, російська мови, 1795–1804, друге видання 1808). Друге прізвище (амбодик – з латини – скажи двічі) він узяв собі через збіг прізвища й по батькові.

Московець Семен Микитович (1900–1971),
с. Санжарівка (тепер – Полтавка) на Гуляйпіллі

Видатний вірусолог, доктор біол. наук (1949), чл.-кор. АН УРСР (1967). Результати праці викладено у понад 100 статтях і трьох монографіях. 1929 р. закінчив Київський інститут народної освіти (КУ ім. Т. Г. Шевченка) і вступив до аспірантури Інституту ботаніки АН УРСР. По захисті кандидатської дисертації 1932 р. – доцент Київської вищої сільськогосподарської комуні-

стичної школи. 1934 р. змушений покинути Україну; почав досліджувати хвороби бавовника в Азербайджанському НДІ бавовництва, вперше розробив ефективні засоби боротьби з вірусним ураженням бавовника вілтом (в'яненням). Саме тоді дослідження в галузі вірусології рослин стали сенсом його життя. 1952 р. Семен Микитович вертається в Україну до Ук-

раїнського НДІ зрошувального рільництва в Херсоні, продовжує дослідження вірусів бавовника й інших сільськогосподарських рослин на посадах зав. відділу захисту рослин і заступника директора інституту з наукової роботи. 1960 р. його як найкваліфікованішого фітопатолога рослин в Україні запросили до Києва на посаду зав. створеного ним відділу (потім сектора) вірусів рослин Інституту мікробіології ім. Д. К. Заболотного АН УРСР. 1961 р. він заступник директора інституту, з 1962 р. директор. За його директорства інститут став провідним у світі й СРСР центром дослідження вірусів рослин і дістав назву Інститут мікробіології й вірусології. С. М. Московця обрали віце-президентом Всесоюзного мікробіологічного т-ва, Президентом Українського мікробіологічного т-ва, заступником голови Вірусної комісії ВАСГНІЛ. Організував у Києві Всесоюзні наради з вірусних хвороб рослин, читав курси лекцій у КУ й Українській сільськогосподарській академії.

Неприцький-Грановський Олександр Анастасійович (1887–1976), с. Великі Бережці, Кременеччина

Видатний комахознавець (ентомолог), чиї дослідження великою мірою сприяли захисту сільськогосподарських культур від комах-шкідників. Крім сільськогосподарської ентомології займався загальним, медичним і ветеринарним її підрозділами. Йому завдячує розвитком бджільництво США, де він провадив наукові дослідження. Багато сил і часу віддавав громадській діяльності – участі в українським визвольнім русі. Писав вірші. По закінченні церковнопарафіяльної школи в ріднім селі (1901) навчається в середній сільськогосподарській школі в

Білокриниці. В ті роки формується його національна самосвідомість. Він знайомиться з М. Міхновським і Лесею Українкою. З'являється його перший вірш у київськiм часописі «Рідний край». Після отримання атестату зрілості їде до Києва (1908), студіює економіку, історію, літературу, мистецтво. Його захоплює культурне життя Києва – він близько знайомиться з українськими діячами – М. Лисенком, О. Пчілкою, О. Олесем, Б. Грінченком, І. Фещенком-Чопівським, М. Шаповалом. Через активну працю в журналі «Українська хата» й участь у боротьбі за визволення України потрапляє під пильний нагляд жандармів. Почалися арешти української інтелігенції. Побоюючись арешту й заслання до Сибіру, нелегально переходить кордон, узявши «Кобзаря», повне зібрання «Української хати», кілька своїх поетичних збірок, вишиванку й 2 вишиті рушники. 26 березня 1923 р. ступає на Американський континент. Гадав, що їде до США на якийсь час перебути лихоліття, та залишився назавше. Долав неймовірні труднощі, працюючи під час канікул, щоб мати гроші на харч, одяг, науку, книжки. Закінчив коледж, працював вчителем біології й урешті-решт присвятив себе науці. Долає щаблі наукових вершин і стає доктором філософії з біології (1925). 1930 р. його запрошують на посаду професора ентомології й економічної зоології до найбільшого в США Міннесотського університету. Інтенсивно й глибоко займаючись наукою, О. Грановський багато сил віддавав громадській праці, бо все життя щиро вболівав за долю України. Він голова Центральної управи Організації державного відродження України (1930), делегат американських українців до Сан-Франциско на установчу конференцію ООН, двічі делегат до ЮНЕСКО, член Політичної Ради Українського Конгресового Комітету Америки. Вчений помер у день свого народження у віці 89 років. Він був високо пошанований керівництвом США, фермерами й народом. Любов до українського народу не стала перепорою його науковій і громадській діяльності. Іншого талановитого українського комахознавця О. Янату, що працював у СРСР, було знищено лише за любов до свого народу.

Плющ Василь Левкович (1903–1976), м. Варшава

Видатний український фтизіатр, історіограф української медицини, один із засновників і перший вчений секретар Українського наукового товариства фтизіатрів, доктор мед. наук (1941), проф. вишів Києва, Львова й Братислави. Батько родом з Борзенщини на Чернігівщині. В родині панував патріотизм. Навчаючися в гімназії у Чернігові, яку закінчив 1919 р., вже належав до

чернігівського осередку Спілки визволення України. 1921 р. вступає до Київського медичного інституту. Студентом обирає науку, працюючи асистентом проф. В. Радзимовської. Гроші для себе й родини заробляє нічним сторожуванням. По закінченні інституту працює керівником протитуберкульозного диспансеру в Рівнім на Одещині, продовжує наукову працю, виступає на наукових конференціях (1929–1931). Повертається до Києва, працює в Центральнім НДІ туберкульозу та в Інституті вдосконалення лікарів. Його вчителі – провідні вчені-лікарі акад. В. В. Радзимовська, М. Д. Стражеско, Ф. Г. Яновський, проф. А. М. Зюков (учень Ф. Г. Яновського). У 1930-х рр. опублікував близько 20 наукових праць, написав розділ до підручника «Туберкулёзные санатории и курорты СССР», монографію «Штучний пневмоторакс при туберкульозі легенів». Це була перша фундаментальна праця в цій галузі медицини. Наступна монографія «Клініка гематогенно-дисемінованої туберкульозу», що стала вагомим досягненням української фтизіатрії, вийшла 1939 р. Він делегат і член президії Всеукраїнського з'їзду лікарів-фтизіатрів, засновник і відповідальний секретар Всеукраїнського товариства лікарів-фтизіатрів, інспектор відділу науки Народно-

го комісаріату охорони здоров'я УРСР, декан Народного університету здоров'я. Розробляє плани відкриття у Львові НДІ проблем туберкульозу. Коли почалася війна й фронт наблизився до Києва, він відмовився від евакуації, не бажаючи кидати інститут, очолюючи його, щоб уберегти від пограбування й закриття. Це коштувало неабияких зусиль, як і віднова діяльності Всеукраїнської спілки лікарів. З наближенням визволення Києва від окупації він зрозумів, що залишатися в Києві – приректи себе на загибель. Переїздить до Львова, за рік на Лемківщину, тоді до Братислави, професорує на медичнім факультеті університету. Далі нові мандри: Берлін, Зінгер, Ганновер, Мюнхен. Не полишає лікарської й наукової праці. Виступає з науковими доповідями, пише монографію «Основні форми легеневого туберкульозу. Патогенез, патологічна анатомія. Клінічні картини» й велику працю «Захворювання й смертність від туберкульозу в Україні за роки 1941–1943», публікує науково-популярні розвідки. 1946 р. з колегами бере активну участь в організації Медичного відділу УВАН у Мюнхені. Від 1962 р. – незмінний член редколегії «Лікарського вісника УЛТПА». На еміграції вчений зайнявся історією розвитку медицини на українських землях, що було цілком неможливо за комуністичної влади. Він друкує низку статей про українських вчених-медиків XVIII ст., про розвиток медицини за гетьмана І. Мазепи, за часів Шевченка, про українців – творців медицини в Росії. 1970 р. УВАН видала його велику працю «Нариси з історії української медичної науки й освіти. Від початків української державности до XIX століття. Книга 1». Друга книга «Нариси з історії української медичної науки й освіти (дев'ятнадцяте й двадцяте століття)» вийшла в Мюнхені вже по його смерті 1983 р. В. Плющу належать також 3 розділи в першому (1975, Мюнхен) і один розділ у другому томі (1988, Чикаго) «Матеріалів до історії української медицини», які видала українська діаспора. Залишилися неопубліковані його монографія, де подано всебічний аналіз розвитку й стану охорони здоров'я в УРСР, і підруч-

ник «Історія української медицини» (500 с.). Він не належав до жодної партії, та був ширий патріот, про що свідчать його публікації: 1954 р. – «З ідеологією чи без неї. До питання про спроби ревізії ідеології українського націоналізму», 1969 р. – «Лікарі – політичні й громадські діячі українського національного руху». Помер у Мюнхені. Похований у США на українському православному цвинтарі у Бавнд-Бруку.

Полонська-Василенко Наталія Дмитрівна (1884–1973), м. Харків

Видатний український історик і археолог. Доктор іст. наук (1940), дійсний член Українського історичного товариства, УАН, НТШ (1965–1973) і Міжнародної АН у Парижі (1953–1973). З родини офіцера, що був військовим діячем часів Української революції. Закінчила Києво-Фундуклеївську жіночу гімназію (1900), Київські Вищі жіночі курси (1911), історико-філологічний факультет КУ

(1913). Працювала асистентом кафедри російської історії й методики Київських ВЖК (1912–1915), КУ (від 1913). Після складання магістерських іспитів (1915) – приват-доцент КУ. Брала активну участь у діяльності Київського товариства пам'яток старовини й мистецтв (від 1911), Київського історичного товариства Нестора-літописця (від 1912), Таврійської вченої архівної комісії (від 1916). У 1918–1924 рр. – викладач і вчений секретар Київського археологічного інституту. У 1918–1920 рр. завідує музеєм старожитностей КУ. 1925–1927 рр. – архівний реєстратор і помічник ученого архівіста Центрального архіву давніх актів. Працівник ВУАН (від 1924), член Постійної комісії для складання біографічного словника діячів України (від 1929), член Археологічної комісії (від

1930), працівник рукописного відділу Всенародної бібліотеки України (від 1934). 1929–1934 рр. – вчений секретар Комісії для вивчення соціально-економічної історії України XVIII–XIX ст. 1938–1941 рр. – старший науковець сектору історії феодалізму Інституту історії АН УРСР. Докторську дисертацію «Очерки по истории заселения южной Украины в середине XVIII века (1734–1775)» захистила в Москві. З того ж року професор КУ. Під час німецької окупації залишилася в Києві. Очолила Архівний інститут і Київський центральний архів давніх актів (відповідно від жовтня і грудня 1941). Співзасновник Музею-архіву перехідної доби м. Києва (1942). 1943 р. виїхала до Львова, тоді до Німеччини. Професор УВУ в Празі (1944–1945) й Мюнхені (1945–1973), водночас – в Українській богословській академії в Мюнхені (1946–1947). 1945–1972 рр. – декан філософського факультету УВУ. Померла в Німеччині, похована в м. Новий Ульм.

Поляков Ілля Михайлович (1905–1976), м. Харків

Визначний український генетик. Доктор біол. наук (1943), чл.-кор. АН УРСР (1948). Автор першого в СРСР підручника з еволюційної теорії (1941), підручників «Курс дарвінізму», декількох курсів «загальної біології»; один з авторів і редакторів «Истории биологии». Народився в родині службовця. По закінченні Харківського робітничого політехнікуму вступив (1921) на біологічний фа-

культет Інституту народної освіти, посталою з Харківського університету, на основі якого після Жовтневого заколоту створили ще низку наукових установ. Після навчання працював у Комуністичнім університеті від викладача до зав. кафедри

загальної біології. Потім очолював сектор генетики й дарвінізму Харківської філії Зоолого-біологічного інституту. З 1933 р. філія у складі Харківського університету. Від 1936 р. він зав. кафедри генетики й дарвінізму біологічного факультету. Того ж року ініціює видання першого перекладу українською праці Ч. Дарвіна «Походження видів». Автор понад 50 наукових праць, серед них «Сучасна еволюційна теорія» й «Курс дарвінізму», по яких захистив докторську дисертацію в евакуації в Томську, де завідував кафедрою зоології хребетних в університеті. По поверненні до Харкова з перемогою лисенківщини знятий з посади зав. кафедри генетики й зав. відділу дарвінізму НДІ біології Харківського університету за звинуваченням, що його кафедра, як і генетичні підрозділи Московського й Ленінградського університетів і Тимірязєвської академії були осідком класичної генетики (мовою лисенківців – «вейсманізму-морганізму»). У 1947–1956 рр. працював в Інституті генетики й селекції АН УРСР. 1963–1974 рр. – директор Інституту рослинництва, селекції й генетики ім. В. Я. Юр'єва УААН.

Пулюй Іван Павлович (1845–1918),
с. Гримаїлів, Тернопілля

Видатний фізик, електротехнік, енергобудівник, математик, астроном, а також теолог, педагог і громадський діяч. Відкрив катодні Х-промені, що мали йонізаційні властивості, й пояснив їхню природу. 1881 р. отримав на світовій електротехнічній виставці в Парижі срібну медаль за винахід електронної вакуумної рурки (рурки Пулюя), яка продукувала Х-промені. Одну зі своїх рурок

подарував К. Рентгену. Останній 1896 р. заявив про новий вид променів, нібито ним відкритих, хоча на той час І. Пулюй

досліджував їх вже понад півтора десятка років, не поспішаючи з публікаціями. Промені стали називати «Рентгеновими». Сучасники відзначали, що Пулюєві знімки були якісніші, ніж Рентгенові.

По закінченні Тернопільської гімназії за порадою батька (священника греко-католицької церкви) вступає на теологічний факультет Віденського університету й рівнобіжно слухає лекції з фізики й математики. По закінченні з відзнакою 1869 р. цього факультету не приймає священницького сану й вписується на зимовий семестр філософського факультету на фізико-математичну кафедру. Потяг до дослідження природи переміг. Це породжує велику драму його життя: батьки листовно зрікаються його. Страждаючи від розриву з батьками, пише «Молитовника» українською мовою. Та це не змінило батьківського рішення. Того ж року до нього як до знавця багатьох мов зголошується П. Куліш з ідеєю перекладу українською «Святого письма Нового Завіту». Цей найліпший зі всіх слов'янських перекладів уперше видано у Відні 1881 р. А повний переклад П. Куліша, І. Пулюя і І. Нечуя-Левицького Старого й Нового Завіту вийшов друком у Відні 1903 р.

По закінченні 1873 р. університету працює у фізичній лабораторії Віденського університету, асистентом кафедри фізики, математики й механіки Військово-морської академії у Фіюме (нині Рієка). Від 1875 р. студіює на філософським факультеті Страсбурзького університету, де 1877 р. здобуває вчений ступінь доктора філософії зі спеціалізації «фізика». Там знайомиться з Н. Теслею й К. Рентгеном. Всупереч можливості швидкої наукової кар'єри в Страсбурзі повертається до Відня, працює приват-доцентом фізико-математичної кафедри університету. Водночас (через фінансову скруту) працює в будапештській фірмі «Ганц» (до 1889), керуючи виробництвом електричних ламп розжарювання й налагодженням виробництва дугових ламп. Ці лампи були високої якості й мали великий попит. 1884 р. Пулюя призначають ординарним професором експериментальної й технічної фізики

до Німецького технічного університету в Празі, де він потім був і ректор, і декан хімічно-технічного факультету. Саме тут він демонструє існування й властивості X-променів. Крім того, він перший систематично дослідив холодне світло (нині зветься неоновим), створив телефонні станції й апарати, захищені від сильних електричних струмів. 1881 р. патентує переносну охоронну лампу, яку тривалий час уживали в шахтах. Велика його заслуга – створення вперше в Європі електричних станцій на зміннім струмі (в Празі) й низки електростанцій на сталому струмі в Австро-Угорщині. Його теоретичні дослідження залежності коефіцієнту внутрішнього тертя газових сумішей від температури, молекулярної ваги й парційних тисків дістали пізніше цілковите підтвердження й практичне застосування. Будучи поза Україною, брав активну участь в українському патріотичному русі. Зголошувався до керівництва Росії з протестом проти заборони української мови. За рік після початку Першої світової війни написав дві роботи німецькою мовою, де проаналізував стан українського народу й потребу створення власної держави. Завдяки енциклопедичним знанням мав великий авторитет серед учених, промисловців і громадських діячів. Був радником імператора Австро-Угорщини.

Пучківський Олександр Митрофанович (1881–1937), с. Красне, Чернігівщина

Видатний лікар-оториноларинголог, засновник вітчизняної оториноларингології. З родини військовика, мати померла під час пологів, і його виховували тітка й дядько, які прищепили йому любов до рідного народу й мови. По закінченні гімназії в м. Орлі, де мешкав батько, вступає до Військово-медичної академії Петербурга, де вперше створили кафедру отоларингології, де він виконав першу свою наукову працю. По закінченні з відзнакою академії (1905) працює в Московському генеральному військовому шпиталі, шпиталях Харбіна й Смоленська. 1911–1913 рр. – ад'юнкт Військово-медич-

ної академії, поринає в науку, пише низку праць з різних питань отоларингології, що мають важливе значення й досі. Захищає дисертацію «Исторический очерк пищевого довольствия русской армии», того ж року (1913) видану окремою книжкою. На початку 1917 р. опиняється в Одесі, стає професором медицини, створює першу в Україні клініку отоларингології. Підтримує національне відродження й віднову української державности. Знайомиться із січовими стрільцями й українськими громадськими діячами, зокрема, з лікарем Ю. Липою й письменником В. Боровиком. 1920 р. його обирають деканом медичного факультету Новоросійського (Одеського) університету й затверджують професором Одеської медичної академії. На той час мав 35 праць, одну з яких 1918 р. надрукував українською мовою в журналі «Українські медичні вісті». Його запрошують до Київської медичної академії, яку 1921 р. перетворили на Київський медичний інститут. Тут уперше курс отоларингології став обов'язковим предметом навчання. З великими труднощами організовує вперше в Києві самостійну клініку отоларингології, що стала експериментальною базою досліджень. Напрями діяльності багатобічні: пластичні операції на вухах і носі, розробка методики хірургічного лікування ураження слухових кісточок і гіпертрофії носових пазух, приділяє багато уваги тяжкій патології верхніх дихальних шляхів – склеромі. Голова Всеукраїнського й член Міжнародного комітетів зі склероми. Організує в клініці склеромний і фоніатричний відділи, на базі яких згодом створено філію Українського інституту хвороб вуха, горла, носа. О. Пучківського визнають провідним вченим не лише в Україні й СРСР, а й за кордоном. Упродовж 1926–1927 рр. він кілька

разів відвідує клініки Берліна, Гайдельберга, Бреслау, Франкфурта-на-Майні, друкує докладні звіти в «Українських медичних вістях». Видає першу українську монографію про склерому (1926), перший український підручник «Хвороби вуха, носа й горлянки», у співавторстві – монографію «Склерома горішніх дихальних шляхів. Клініка, патологічна анатомія, бактеріологія й серологія» (1930), новий підручник для студентів і лікарів «Хвороби органу слуху й верхніх дишних шляхів у дітей і підлітків». 1933 р. виходить його праця «Пластичне відновлення носа» в Японії німецькою та японською мовами, 1936 р. виходить велика історико-медична праця «Основні дати розвитку отолярингології в колишній Росії та в СРСР». Його запрошують з проблемною доповіддю «Війна й склерома» на II Міжнародний конгрес отолярингологів у Мадриді. Та жоден запрошений із СРСР туди не потрапив. Доповідь О. Пучківського надрукували в матеріалах конгресу. Серед його друзів були видатні поети Михайло Драй-Хмара, Микола Зеров, Павло Филипович. Усіх їх було репресовано, власне, за геніальність і щирю любов до України. Не уник цієї долі й О. Пучківський. 12 листопада 1937 р. його заарештували, засудили до розстрілу й виконали вирок 14 грудня 1937 р. Ім'я видатного й широко відомого світовій науці вченого було вилучено з історії «радянської медицини», з бібліотек вилучено його книги. Так боровся комуністичний режим з українською елітою.

Радзимовська Валентина Василівна (1886–1953), м. Лубни, Полтавщина

Видатний український вчений-медик, фізіолог, біохімік. Закінчила Лубенську гімназію (1902) й медичний факультет Київського університету (1913). Доктор наук (1924). Мати – відома українська письменниця Любов Яновська. Вступила 1904 р. на медичний факультет Петербурзького університету. Відразу увійшла в громадське й політичне життя українського земляцтва. За активну участь у діяльності української громади й у політичних демонстраціях виключена 1905 р. з

університету. Щоб продовжити навчання, вертається до Києва. Одружується з І. Радзимовським, згодом відомим педагогом, істориком класичної літератури. Дім Радзимовських був осередком національного життя. З революційним рухом вони пов'язували надії на здобуття державности Україною. По закінченні університету В. Радзимовська – асистент кафедри фізіологічної хімії,

від 1915 р. – старший асистент, від 1918 – приват-доцент. 1917 р. працює в одному з відділів Центральної Ради, згодом – в Міністерстві здоров'я. Проводить наукові дослідження, вивчає фізичний стан 6000 дітей у різних місцевостях України, викладає фізіологію в Педагогічному інституті, а після захисту докторської дисертації – завідує кафедрами фізіології й біохімії в Інституті народної освіти й Педагогічному інституті. На ту складну пору реорганізації вишів припадає найплідніший період її наукової діяльності. Вона очолює відділи фізіології в Туберкульознім інституті, Інституті ортопедії й травматології, Інституті психіатрії й невропатології, Інституті клінічної фізіології АН. Сформувала «Школу фізіологів і біохіміків Радзимовської», надрукувала понад 30 праць українською, німецькою, російською й французькою мовами. 1928 р. від'їздить у довготривале відрядження до Німеччини в лабораторії Фішера й Шаде. Перший пропонує їй залишитися в його лабораторії, вона відмовляє – в Києві родина, учні, перспектива розбудови наукових установ. 1928 р. Президентом УАН обирають одного з фундаторів епідеміології академіка Д. Заболотного. Він запрошує В. Радзимовську до співпраці в установах УАН. Вона його найближча дорадниця й однодумець. Та наступного року Заболотний помирає. У серпні 1929 р. її заарештовують за сфабрикованою ДПУ справою «Спілки визволення України», звинувачуючи у шпи-

гунстві й намірах встановити контакти з українською еміграцією під час відряджень. Незважаючи на перебування у в'язниці понад рік, не визнала себе винною. Наступного року її звільнили, але залишили під наглядом ДПУ як «політично неблагонадійну». Мала намір виїхати з України, та академік Штерн, який до того запрошував її до своєї лабораторії в Москві, після арешту їй відмовив. Не маючи змоги виїхати з України, В. Радзимовська завдяки своєму авторитету й працьовитості домоглася відновлення майже на всіх посадах. 1939 р. її запрошують до Мелітопольського педагогічного інституту читати курс фізіології й очолювати кафедру. Її кандидатуру висувають на обрання чл.-кор. АН УРСР, та акад. О. В. Палладін відхиляє цю пропозицію й викреслює її тему з програми Міжнародного конгресу фізіологів. Після початку війни певний час перебуває в Мелітополі, переїздить до Харкова, згодом працює керівником патофізіологічного відділу Інституту туберкульозу в Києві. З наближенням фронту, усвідомлюючи своє майбутнє за радянської влади, полишає рідне місто й відбуває до Львова, завідує клінічною лабораторією на кафедрі внутрішньої медицини Львівського медичного інституту. 1944 р. їде до Братислави, працює хірургом в одному зі шпиталів. Від початку 1945 р. знов мандрівки, поки не опинилася в Мюнхені. Тут поринає в громадську й культурну діяльність української еміграції. Того ж року її обрано професором і керівником кафедри фізіології Міжнародного вільного університету УНРРА, професором і керівником кафедри фізіології ветеринарного факультету Українського технічно-господарського інституту, що по війні перебрався з Подєбрадів (Чехо-Словаччина) до Регенсбурга (Баварія). 1948 р. – продекан, 1949 р. – декан ветеринарного факультету. Веде плідну наукову роботу, написала двотомовий підручник «Фізіологія людини й свійських тварин». Бере участь у створенні медичної секції Української Вільної Академії Наук, виниклої 1945 р. в Авгсбурзі як спадкоємиця ВУАН 1920-х і початку 1930-х рр. Її обирають дійсним членом УВАН і НТШ. 1950 р. багато членів УВАН, між них В. Радзимовська, виїхали до США.

Смиренко Володимир Левкович (1891–1938),
с. Мліїв, Черкащина

Визначний помолог і селекціонер плодкових культур. Продовжив справу свого батька Левка Платоновича Смиренка, засновника промислового садівництва й помології. Перший директор дослідної садово-городньої станції, створеної на базі садового розплідника батька. Під його проводом були створені й працювали наукові відділи плідівництва, овочівництва, агро-

хімії й технічної переробки плодів. У 1920–1930 рр. очолював Мліївську дослідну станцію садівництва, працював у Всесоюзнім досліднім інституті південного плодового і ягідного господарства (Китаїв, Київська обл.). Автор «Всеукраїнської помологічної книги». Фундатор низки середніх і вищих навчальних закладів і НДІ садівництва. Автор численних наукових і науково-популярних праць, редагував садівничі видання. Автор підручників «Плодовий розплідник» (1929), «Плодові асортименти України» (1930), «Часткове сортознавство плодкових рослин». Усебічно вивчені й рекомендовані ним і батьком сорти плодкових культур поширилися Україною й світом. Його погляди на селекцію у плідівництві розбігалися з канонізованими в СРСР поглядами Мічурина. Влада, «високо оцінивши» заслуги визначного вченого, заарештувала його 1933 й 1937 рр. і ув'язнила 1938 р. Реабілітований посмертно.

Смиренко Левко Платонович (1855–1920),
с. Мліїв, Черкащина

Видатний помолог, садівничий і сортознавець плодкових культур. З родини знаних промисловців, громадських діячів

і меценатів. Дід Федір Степанович, колишній кріпак, – провідний організатор виробництва цукру в Росії. Л. П. Симиренко закінчив Новоросійський університет в Одесі (1879) і був засланий на 7 років до Сибіру за участь у народницькій русі. Вивів нові сорти яблук, які почали культивувати й за межами України. Найвідоміший з них – названий на честь батька ренет Симиренка,

на яким і зараз ґрунтовано економіку садівництва в багатьох країнах. Упродовж кількох десятиріч разом із сином працював у Мліївській, Кримській, Мелітопольській дослідних установах, а також у Росії, на Кавказі й у Молдові. Наприкінці ХІХ ст. поблизу с. Млієва в родинній садибі зібрав найбільшу в Європі колекцію плодкових, ягідних, горіхоплідних і декоративних рослин. Упродовж трьох десятиліть плідівництва й сортознавство плодкових культур у цілм світі розвивалося під його безпосереднім впливом. Він підготував ґрунт для створення в Україні перших НД установ і кафедр плідівництва й сільськогосподарських вишів. Разом із сином Володимиром створив усесвітньо відомі українські садівничі школи. Єдиний вітчизняний учений, обраний до чужоземних (зокрема французького) помологічних товариств, вшанований міжнародними нагородами й золотими медалями. Значний внесок у світову помологію становлять його праці «Генеральний каталог», «Кримське промислове садівництво» й «Помологія», найбільший здобуток – бурхливий розвиток промислового садівництва в Україні. Вбитий 1920 р. невідомою особою за кілька місяців після встановлення радянської влади.

Скороходько Антін Каленикович (1883–1954),
м. Канів, Черкащина

Видатний зоогігієніст і фахівець з епізоотології (закономірності виникнення, перебігу й лікування інфекційних хвороб сільгосптварин) України й Росії, засновник експериментальної ветеринарії. Доктор ветеринарних наук, професор (1924). Батько (хлібороб, рільник) віддає його до школи рільництва й садівництва в Умані, звідки його виключають за участь у проукраїнських заходах.

Закінчує Маріїнське рільниче училище в Саратові й вступає до Харківського ветеринарного інституту (1904), одного з найпрестижніших. Навчався з Олександром Кандибою (геніальним українським поетом О. Олесем) і Василем Королів-Старим (видатний вчений-ветеринар, український письменник). Двічі виключали з інституту за участь у революційних подіях 1905 р., та все одно він з відзнакою закінчує навчання (1909). Працює на Приладозьких каналах Петербурзького земства, повертається в Україну на Херсонщину, а потім – Київщину, працює земським ветеринарним лікарем. Друкує у фахових виданнях 15 статей. Під час Першої світової війни він військовий ветеринарний лікар кавалерії Південно-Західного фронту, а по війні лікар-епізоотолог і пізніше – зав. ветеринарного відділу Київського губернського земства. Від 1918 р. він з колегами займається організацією ветеринарного вишу, й 1920 р. постає ветеринарний факультет сільськогосподарського відділення Київської політехніки а за рік – Київський ветеринарно-зоотехнічний інститут. А. Скороходько – декан ветеринарного факультету (1920–1924), ректор інституту (1924–1927), зав. кафедри зоогігієни (1922–1929). Зробив значний внесок в українську наукову ветеринарно-

зоотехнічну термінологію, очолюючи 10 років відповідну секцію Інституту української наукової мови ВУАН. Його підручник «Гігієна тварин» 1930 р. є віха в розвитку зоогієни в СРСР, бо привів до обов'язковості навчального курсу гігієни тварин у всіх ветеринарних і зоотехнічних вишах. 1928 р. організовує на Київській обласній НД станції тваринництва (Терезине під Білою Церквою) експериментальний науковий відділ зоогієни. Та починається україножерська вакханалія. Його звинувачують у належності до вигаданої Спілки визволення України, заарештовують і напередодні 1930 р. відправляють до Архангельська. Там створювали комбінати для видобутку корисних копалин Півночі силами ув'язнених, кількість яких стрімко зростала. Для забезпечення «робсили» й наглядачів створювали тваринницькі радгоспи на тисячі голів у лісових хащах. Щоб уникнути можливих епізоотій у цих радгоспах, залучили відомого вченого А. Скороходька на посаду зав. відділу зоогієни Північного крайового НД ветеринарного інституту в Архангельську. З 1932 по 1944 рік він очолює кафедру в Вологодському сільськогосподарському інституті й за сумісництвом працює у Всесоюзнім інституті експериментальної ветеринарії. 1944 р. дозволили повернутися в Україну, й від 1947 р. він очолює кафедру зоогієни Київського ветеринарного інституту. 1950 р. виходить останній, найгрунтовніший його підручник «Гигиена сельскохозяйственных животных».

Смакула Олександр Теодорович (1900–1983),
с. Доброводи, Тернопілля

Широко відомий у світі видатний оптик, кристалограф, хімік. Народився в селянській родині. Під час навчання в Тернопільській гімназії вирізнявся здібностями й патріотизмом. Член підпільної «Студентської української громади», поширює твори українських письменників і поетів, організовує вистави п'єс українських драматургів. 1918 р. – вояк Української Галицької Армії. Після закінчення гімназії (1922) за по-

радою свого вчителя відомого українського математика Мирона Зарицького вступає до університету Георга Августа в Геттінгені. Тоді там працювали видатні вчені Вернер Гайзенберг, Макс Борн, Роберт Поль та ін. 1927 р. складає докторський іспит і захищає дисертацію. Пояснив забарвлення кристалів після радіаційного опромінення й вивів кількісну залежність, «формулу Смакули»,

що пов'язує концентрацію дефектів у кристалі, довжину хвилі йонізувального променювання й забарвлення кристалів внаслідок опромінення. Праця вийшла 1930 р. («Zeitschrift fur Physik»). Явище плідно використовували у виробництві біжутерії. А що О. Смакулу тягло на рідну землю, він відгукнувся на запрошення колишнього вчителя й земляка відомого літературознавця А. Музички приїхати до Одеси працювати в університеті (1928). Невдовзі вчений збагнув оману пропаганди щодо перспектив розвитку науки в тоталітарному суспільстві й, скориставшись умовною телеграмою про відкликання до проф. Р. Поля, повертається до Німеччини. Працює в Інституті медичних досліджень кайзера Вільгельма, керує оптичною лабораторією. Досліджуючи стероїди, вітаміни, органічні кристали, стає фундатором квантової органічної хімії. Описав трансформацію кристалічного вуглеводню збудженнями електронів, що називають тепер «інверсією Смакули». Від 1934 р. він директор дослідної лабораторії всесвітньовідомої фірми Карла Цайса в Єні. Створює оптичні кристали – фтористий літій і натрій, оригінальні мастила, придатні для використання за високих і низьких температур. Винаходить унікальну сполуку – бромйодид талію, що уможливило прилади нічного бачення. Найбільший подарунок людству він зробив 1935 р. впровадженням «просвітлення оптики» – нанесенням

на лінзу тонкого шару плівки (завтовшки $\frac{1}{4}$ довжини хвилі світла, що падає). Після того геть усю оптику – від окулярів до мікроскопів і телескопів – виробляють лише просвітленою. Під час війни працює в цій же фірмі разом з Ріхардом Куном, Нобелівським лауреатом 1938 р., над проблемою протидивних шарів. Наприкінці війни окупаційна влада США вивозить його, як і багатьох інших видатних вчених, з Німеччини до США, де його змушують досліджувати матеріали для інфрачервоної техніки на потреби військово-промислового комплексу у військовій форті-лабораторії у штаті Вірджинія. 1951 р. його запрошують на посаду професора Массачусетського інституту технологій, 1964 р. стає директором лабораторії монокристалів у цьому інституті, де тоді працювали науковці світової слави, творці нових напрямів у науці Норберт Вінер, Клод Шеннон, Джон Слейтер, Джеральд Віснер, Ноа Хомський. Поруч них Олександр Смакула. Його багаторічна праця з вивчення фізики монокристалів, оформлена як монографія «Монокристали: вирощування, виготовлення й застосування» обсягом понад 500 с., вийшла 1962 р. у видавництві Шпрингера в Берліні. За цей період учений опублікував понад 80 праць, в яких проаналізував традиційні й нові методи вирощування кристалів, розробив методи рекристалізації, очищення кремнію для застосувань у напівпровідникових транзисторах, інтегральних схемах, дослідив вплив йонізованого променювання на кристали. Почесний голова Товариства українських інженерів Америки, дійсний член НТШ й ін. наукових товариств, член Нью-Йоркської АН. Бере участь у міжнародних конференціях. І лише раз йому вдалося побувати в Україні завдяки участі у конференції 1971 р., що відбувалася в СРСР, у Вірменії, і куди його запросив Президент АН СРСР М. Келдиш. Протягом 3 днів конференції він побував і в Доброводах, і в Києві.

Стубелевич Стефан Зенонович (1762–1814),
м. Володимир на Волині

Видатний вчений-фізик, винахідник методики лікування електрострумом. Професор фізики Віленського університету, почесний член низки академій, зокрема Французької й Геттінгенської. Середню освіту доволі високого рівня здобув у рідному місті у василіянській колегії, 1787 р. вступив до Віленського університету, захопився фізикою й почав наукові дослідження.

1791 р. здобуває ступінь доктора філософії, одружується й залишається жити у Вільні, викладаючи фізику в університетській гімназії. Згодом обіймає посаду віце-професора фізики в рідному університеті й вивчає вплив електроструму на живі організми, включаючи власний. Закладає основи електротерапії. Результати залишилися в рукописі 1801 р. й опубліковані лише 1819 р. професором медицини Якубом Шимкевичем, з яким він провадив досліди. 1802 р. виїжджає до наукових установ Австрії, Італії, Німеччини, Франції. В Парижі слухає лекції видатного вченого, математика, фізика, астронома С. Лапласа. Замовляє найдосконаліше обладнання для фізичного кабінету, збирає новітню наукову літературу. По поверненні продовжує експерименти з електротерапії, читає лекції для студентів і викладачів.

Сушківський (Самойлович) Данило Самойлович
(1742–1805), с. Янівці (тепер Іванівка), Чернігівщина

Видатний епідеміолог. Автор ефективних методів обмеження епідемій чуми, що неодноразово успішно використовував. Себе називав Самойловичем на честь батька. Доктор

медицини (1780), член 12 закордонних академій і наукових товариств. Вступив до Києво-Могилянської академії (1756), навчаючися в якій був зарахований до шпитальної медичної школи. Помітивши його хист до медицини, викладачі послали його до Медично-хірургічної школи при Петербурзьким Адміралтейським шпиталі, яку він успішно закінчив 1765 р. й почав працювати го-

ловним лікарем Жіночої венерологічної лікарні в Петербурзі й полковим лікарем Копорського полку. З епідемією чуми вперше стикається в Молдові під час російсько-турецької війни 1768–1774 рр. Аналізуючи умови поширення хвороби, доходить гадки, що хвороба передається контактно чи забрудненими хворим речами. Спостерігаючи епідемію чуми в Києві й Москві (1771), вперше у світовій практиці розробив тверді правила розподілу хворих за медичними ознаками, точно визначив тривалість інкубаційного періоду чуми й досконало описав її клінічний перебіг. Вивчаючи ефективність протичумних обкурювань, встановив, що коли головні складники обкурювальних порошків були сірка й селітра, в обкурених будинках чуми вдруге не було. Від 1776 р. Д. Сушківський продовжує навчання за кордоном в Лейденському університеті, після 1780 р. – на медичних факультетах в Парижі й Страсбурзі. За сприяння французького лікаря Г. Леклерка видає кілька праць, між них книгу «Дослідження про чуму, яка 1771 р. спустошила Російську імперію, особливо столичне місто Москву, й про те, які було знайдено ліки, щоб її побороти, й засоби від неї себе вберегти» (1783). Її перевидали в Парижі й у німецьким перекладі в Ляйпцигу. По поверненні в Україну майже рік не має роботи. Й лише епідемія на півдні України спонукала владу звернутися до найліпшого фахівця.

1784 р. він головний лікар Катеринославського намісництва й Таврії. Завдяки йому епідемія пішла на спад. Генерал-губернатор Г. Потьомкін писав про те Катерині II, наголошуючи, що в боротьбі з епідемією Д. Сушківський зробив важливі відкриття. Завдяки йому створили надійний бар'єр. Свій досвід узагальнив у виданій 1803 р. книзі, описавши методику знезараження від чуми корабля без його спалення, як це робили раніше. За 30 років служби він брав участь у ліквідації 9-ти епідемій чуми, написав низку наукових праць, серед яких 4-томово монографія. Нагороджений орденом Святого Володимира й Великою золотою медаллю від прогресивного монарха імператора Австро-Угорщини Йосифа II.

Тимошенко Степан Прокопович (1878–1972),
с. Шпотівка, Чернігівщина

Визнаний у світі авторитет у галузі опору матеріалів. За його підручниками, що стали класичними, навчалися інженери багатьох поколінь безлічі країн. Народився в родині землеміра з кріпаків. Навчався в реальному училищі в Ромнах – місті з неабиякою українською аурою. По закінченні училища (1896) талановитий хлопець вступає одразу до двох петербурзьких вишів –

Інституту цивільних інженерів та Інституту інженерів шляхів, одного з найліпших інститутів імперії. Перевагу віддав останньому. Успішно вчиться попри велике навантаження. Після закінчення інституту (1900) й відбуття року обов'язкової служби в сапернім батальйоні в Петербурзі працює лаборантом механічної лабораторії Інституту інженерів шляхів. 1903 р. переходить до щойно організованої механічної лабораторії Петербурзького політехнічного інституту, провадить заняття

з опору матеріалів і теоретичної механіки. Наступного року їде до Берліна, Мюнхена, провідних лабораторій високих технічних шкіл. 1905 р., після закриття інституту, де він працював, виїздить працювати до Геттінгенського університету в Німеччині, працює в Людвіга Прандтля – одного з фундаторів експериментальної аеродинаміки, визначного теоретика пружності й пластичності. Отримані результати, схвалені самим Прандтлем, дали можливість очолити в 28-річному віці кафедру опору матеріалів у Київському політехнічному інституті, де він веде наукову й викладацьку роботу. Його лекції збирали величезні аудиторії. 1911 р. вийшла остаточна редакція його підручника з опору матеріалів, перекладеного багатьма іноземними мовами. Внаслідок викликаних реакційними заходами Столипіна студентських заворушень С. Тимошенка й ще двох професорів, чиї підписи стояли під вимогами студентів, було звільнено в лютому 1911 р. По довгих поневіряннях він влаштувався консультантом з питань міцності на суднобудівному заводі. Водночас протягом п'яти років веде дослідження, викладає в шляховому і електротехнічному інститутах в Петербурзі, пише двотомову працю з оригінального курсу теорії пружності. Наприкінці 1917 р. він їде до родини в Київ і більше до Петрограда не вертається. За гетьмана П. Скоропадського прилучається до створення Української АН. Опікується створенням відділу механіки для теоретичних і експериментальних робіт, очолює створений ним Інститут механіки (нині у складі НАНУ). Восени стає академіком УАН. Київ захопили денікінці, зірвали напис «Українська Академія Наук». С. Тимошенко виїздить до Югославії, викладає в Загребському політехнічному інституті. Від 1922 р. – працівник американської фірми. Його авторитет стає глобальним. Того ж року вже працює в компанії «Вестингавз», читає лекції інженерам з теорії пружності. Від 1927 р. – професор Мічиганського, від 1936 – Каліфорнійського університету в Стенфорді.

Туган-Барановський Михайло Іванович (1865–1919),
с. Солоне, Харківщина

Економіст світового рівня з науковою спадщиною, що складає близько 140 великих праць. Його роботи з теорії періодичних криз, перекладені німецькою й французькою, здобули йому ім'я світової слави. Відома його дуалістична теорія вартости, ґрунтована на критиці трудових теорій Д. Рікардо й К. Маркса й теорій граничної корисности австрійської економічної школи. Належить до найвидатніших теоретиків кооперативного руху у Східній Європі. Зі шляхетської родини. Батько з татарських переселенців до Литви. Навчався в Першій київській і Другій харківській гімназіях. 1884 р. студент природничо-математичного, згодом – правничо-економічного факультету Харківського університету. «Через політичну неблагонадійність» (звинувачений в «українофільстві», чого не приховував) звільнений з числа студентів з забороною вступу до будь-якого іншого вишу. Університет закінчив екстерном. Вже 1890 р. в журналі «Юридический вестник» публікує першу наукову працю «Вчення про граничну корисність господарських благ як причину їхньої цінности». Захоплюється теорією Маркса. Публікує книги про життя, наукову й суспільну діяльність європейських інтелектуалів XIX століття: «Прудон, його життя й діяльність» і «Міллер, його життя й навчально-літературна діяльність». 1892 р. їде доповнювати свої студії до Англії. Тут його марксистські погляди відбилися у праці «Промислові кризи в сучасній Англії, їхні причини й вплив на народне життя», захищеній у Московському університеті як магістерська дисертація. По поверненні до Росії читає курси економіки у вишах Москви й Петербурга. Вивчає розви-

ток капіталізму в Росії. Спростовує утопічні концепції народників, які фетишизували обцинні відносини. Написану 1898 р. працю «Російська фабрика в минулім і сучаснім. Історико-економічне дослідження» захистив як докторську дисертацію в Московському університеті. Глибоко вивчивши теорію Маркса, доходить висновку, що праця не є субстанція цінности, а теорія додаткової вартости неправильна й позбавлена змісту, бо Маркс дійшов висновку про падіння відсотка прибутку через логічні помилки. За «відхід від марксизму» його засудив Ленін. Від 1906 р. викладає й займається наукою. Праця «Соціальні основи кооперації» (1916) ввела його до кола класиків-теоретиків кооперативного руху. Російська академія наук присудила йому за підручник «Основи політичної економії» велику премію ім. адм. Самуїла Грейга. Перед Першою світовою війною він з М. Грушевським, іншими українськими вченими працює над енциклопедичним довідником «Український нарід в його минулім і сьогоденні». Вийшло 2 томи (1914–1916), 3-й, зредагований М. Туган-Барановським і присвячений народному господарству, так і не вийшов. Із серпня 1917 р. очолює Державний секретаріат фінансів – підрозділ Виконавчого органу УНР (Генерального секретаріату). Публікує декларацію «Економічна політика», в якій приділив увагу кооперативним справам, створенню власної валюти, усамостійненню кооперативного руху. Наприкінці 1917 р. через незгоду з лівим ухилом Центральної Ради покинув посаду. Читає лекції в Київському університеті, редагує журнал «Київська кооперація», публікує праці «Про кооперативний ідеал» (1918) і «Кооперація, її природа й мета» (1919). Обраний керівником організації українських кооператорів. У листопаді 1918 р. працює з В. Вернадським, М. Василенком і А. Кримським над створенням Української АН. Один із перших дійсних членів-засновників УАН, очолює її соціально-економічний відділ, створює 2 інститути, 3 комісії, перший директор Інституту кон'юнктури. Створений ним Статут розбудови економічної науки в системі академії – ви-

датне явище у світовій науці. Помер М. Туган-Барановський, їдучи на Версальську мирну конференцію у складі дипломатичної місії УНР, в Одесі, де й похований.

Тутковський Павло Аполлонович (1858–1930),
с. Липівці, Вінниччина

Видатний геолог, географ, мінералог, палеонтолог. Почесний член Київського товариства природознавців (1883), дійсний член Петербурзького мінералогічного товариства (1886), член Бельгійського товариства геології й палеонтології (1888), почесний член Товариства любителів природознавства, антропології й етнографії при Московському університеті (1889). Доктор наук (1911), акад. (1918) і один із засновників Української АН. Козацького роду. Батько був суддею на Волині й Київщині. Закінчив Житомирську гімназію зі срібною медаллю (1877). По закінченні природничого відділення фізико-математичного факультету Київського університету (1882) працює в нім рік на кафедрі геології й мінералогії, потім 11 років консерватором мінералогічного й геологічного кабінету. У 1884–1902 рр. провадить геологічні дослідження практично всіх губерній України. Шукає нових шляхів у палеонтології. Вперше в Росії друкує близько 20 оригінальних робіт з викопної мікрофауни. Рівночасно досліджує підземні води України, що вможливило забезпечити артезіанською водою Київ і сприяло розв'язанню проблеми епідемій тифу й холери. Відкриває артезіанські води й карстові явища на Волині й у Білорусі. 1911 р. захищає в Московському університеті як докторську дисертацію свою працю «Викопні порожнини Північної півкулі» й дістає від Казанського університету вчений ступінь

доктора мінералогії й геології «гоноріс кауза» за комплекс робіт з геології, мінералогії й палеонтології. У вересні 1913 р. стає приват-доцентом Київського університету, навесні наступного року – ординарним професором кафедри географії й етнографії. Фундатор четвертинної геології, що постала внаслідок аналізу наявних знань і величезного добутого ним фактичного матеріалу. Його теорія еолового походження лесу не лише втрішила питання щодо лесу, а й передбачила нові факти, що стали відомі згодом. П. Тутковський активно працює в заснованому 1907 р. М. Грушевським Українському науковому товаристві, від 1918 р. – в Комісії з розробки проекту УАН. Його призначають головою Сільськогосподарського комітету України (1919), головою Наукової дослідчої кафедри геології ВУАН (1924, від 1926 – НДІ геології ВУАН). Того ж року створено Геологічний музей у Києві. Бере активну участь в організації бібліотеки ВУАН, Інституту наукової мови. Один з ініціаторів і організаторів видання «Матеріалів до української природничої термінології й номенклатури». 1923 р. видає свій «Словник геологічної термінології». Його патріотична діяльність викликала невдоволення влади. 70-річчя було відзначено лише завдяки енергійним зусиллям акад. М. Грушевського, й то майже за рік. Восени 1929 р. Павло Аполлонович переніс тяжку операцію та 3 червня 1930 р. помер. Його науковий спадок складають понад 1000 праць.

Ушинський Костянтин Дмитрович (1823–1871), м. Тула, Росія

Визначний український педагог з шеругу першорядних педагогів світу. Старший син українського дрібномаєткового шляхтича, який після звільнення через хворобу з військової служби у званні підполковника був службовцем у різних містах, включаючи Тулу, де й народився Костянтин. Потім родина переїздить до Полтави, далі – до Новгорода-Сіверського, де народилися ще 2 синів. Садиба Ушинських – за

містом на високому березі Десни – радувала дитячі душі гарними красвидами, про що він багато писав у спогадах. Мати Любов Степанівна (з українського шляхетського роду Капністів) сама виховувала й навчала сина. Рано померла, йому було 12. Подальше виховання, як він писав пізніше, «...у бідній повітовій гімназії маленького містечка Малоросії Новгород-Сіверського було в на-

вчальному стосунку не нижче, а навіть вище того, яке в той час здобували в багатьох інших гімназіях». Чудово знав і любив українську мову й наголошував її значення для виховання: «...у кожного народу своя особлива національна система виховання, своя особлива мета й особливі засоби досягнення цієї мети...» 1840 р. вступає на юридичний факультет Московського університету. 1844 р. Рада університету присуджує йому ступінь кандидата юриспруденції. Від 1846 р. професорує в Ярославському Демидовському юридичному ліцеї. Лекції захоплюють слухачів. Посилення реакції змушує його покинути ліцей. Наступна робота дрібним службовцем і журналістом «Современника» не була його покликанням. Від 1855 р. він викладач, а далі інспектор у Гатчинським сирітським інституті. Й тут він знаходить своє – активну участь у розв’язанні найважливіших суспільних проблем виховання й навчання. З’являються перші педагогічні праці «Про користь педагогічної літератури», «Три елементи школи». 1861 р. видає книгу для читання в родині й школі «Дитячий світ». Він фундатор нової народної школи. Підручник для початкової школи «Рідне слово» витримав 150 видань. Однією з основ народності вважав мову – найліпший виразник духовної культури народу: «Відберіть у народу все – і він усе зможе повернути; але відберіть мову – і він ніколи

більше не створить її...» Свої ідеї виховання й навчання він втілює в Смольнім інституті, докладно обґрунтовує своїми працями, перебуваючи на лікуванні у Швейцарії. Там пише капітальну працю «Педагогічна антропологія». 1868 р. видає перший том класичного твору «Людина як предмет виховання», наступного року – другий том. К. Ушинський вважав: «Виховання, якщо воно бажає щастя людині, має виховувати її не для щастя, а готувати для праці життя». Повернувшись до С.-Петербурґа, докладає всіх зусиль для написання останнього, третього, тому своєї праці. Та здоров'я різко погіршується. Їде лікуватися до Криму навесні 1868 р., доїхав лише до Києва й літо перебув у хуторі Богданка своєї дружини Надії Семенівни. Після зими в Петербурзі в лютому 1870 р. їде лікуватися до Італії, та дістався лише Відня, захворів і повернувся до Криму. З вересня цього ж року – в Богданці, де його застала страшна звістка про трагічну загибель старшого сина. Після цієї трагедії придбав будиночок у Києві, здійснив давню мрію оселитися цілою родиною (мали двох дочок і двох синів) на Батьківщині. Та хвороба прогресувала. У жовтні 1870 р. разом із синами поїхав до Криму, в дорозі захворів на запалення легенів і зупинився в Одесі. До нього приїздять дружина й дочки. Він попросився з рідними й 3 січня 1871 р. тихо помер. Тіло перевезли до Києва й поховали у Видубицькому монастирі. Так рано пішов з життя великий педагог, учитель педагогів не лише російських, українських, а й болгарських, вірменських, грузинських, татарських, фінських...

Харпак Георгій Мотелевич (1924–2010),
м. Дубровиця, Рівненщина

Видатний фахівець з ядерної фізики. 1992 р. відзначений Нобелівською премією з фізики «за винахід і вдосконалення детекторів частинок – багатодротикової пропорційної камери (БПК)». Із заможної родини. Батько займався виробництвом і торгівлею. Але настають тяжкі часи, й 1932 р. (Георгію було 8) сім'я емігрує з окупованої Польщею Рівненщини до

Франції. В Парижі вступає до ліцею Святої Луїзи (1938). Та починається Друга світова, й він прилучається до Руху опору німецьким окупантам (1943). 1944 р. арештовано й ув'язнено в Дахау, де пробує рік, але вижив. По війні вступає до високої гірничої школи, яку закінчує 1947 р. Далі навчання в Колеж де Франс, лекції Фредеріка Жоліо-Кюрі й праця в його лабораторії. 1955 р.

здобув вчений ступінь доктора філософії з фізики. Від 1959 р. працює в Європейському центрі ядерних досліджень у Женеві, очолює групу нових методик ядерних досліджень. Центр, створений за підтримки ЮНЕСКО 1954 р., є наукова установа 12 держав (Австрії, Бельгії, Великої Британії, Італії, Німеччини й ін.) для теоретичних і експериментальних робіт з фізики елементарних частинок, оснащена найдосконалішими прискорювачами елементарних частинок. Поява потужних прискорювачів потребувала істотного вдосконалення методів реєстрації частинок і аналізу результатів для швидкого й ефективного визначення фізичних залежностей. Цього й досяг Г. Харпак 1968 р. створенням БПК, яку надалі вдосконалював. Вона є сито з паралельних дротинок, які не торкаються одна одної. Що густіше сито, то більше шансів зареєструвати частинку. На паралельний ряд анодних дротинок подають потенціал, згори й знизу розташовано катодні площини, й усю конструкцію вміщено в інертний газ. «Родзинка» винаходу є те, що кожна дротинка – це незалежний пропорційний детектор. 1992 р. розмір удосконаленої БПК складав $5 \times 5 \text{ м}^2$ і містив 10^5 дротинок.

Холодний Микола Григорович (1882–1953),
м. Тамбов, Росія

Засновник вітчизняної школи фізіології рослин. Закінчив Київський університет (1906). Академік ВУАН (1929), заслужений діяч науки України (1944). По закінченні університету працював у нім до 1941 р. Від 1919 р. працював також на Дніпровській біологічній станції в с. Гористе, від 1922 р. – на науково-дослідній кафедрі ботаніки, яку 1931 р. перетворили на Інститут ботаніки

АН України, де завідував відділом до 1949 р. 1971 р. інститут названо його ім'ям. Автор понад 200 наукових праць, серед яких 4 монографії. За робоче місце мав не лише лабораторію, а й цілу природу. Збагатив життєдайними ідеями багато галузей загальної біології. Глибоко вивчивши закони росту й розвитку рослин, сформулював разом з голландським фітофізіологом Вентом фітогормональну теорію тропізмів Холодного–Вента, що в 1930-х рр. стала загальноновизнаною. Збагатив мікробіологію дослідженнями залізобактерій і ґрунтових бактерій – показав, що леткі сполуки від рослин в атмосфері поглинають мікроорганізми ґрунту, чим довів зв'язок атмосфери з біосферою. Сформулював оригінальні ідеї про добіологічну еволюцію органічних сполук. Активно співпрацював з академіком В. І. Вернадським, досліджуючи біосферу. Самовіддано боровся з лисенківщиною, що по серпневій сесії ВАСГНІЛ 1948 р. набула статусу «державної ідеології» в біології. 1949 р. писав до відділу науки ЦК КП(б)У про шкідливість припинення запланованих робіт з виробництва синтетичних фітогормонів, які стимулюють ріст і розвиток рослин. Лист лишили поза увагою, роботи було зупинено, й того ж року Микола Григорович подав заяву про звільнення.

Храпливий Зенон Васильович (1904–1983),
с. Лисівці, Тернопілля

Видатний учений в галузі теоретичної фізики. Дійсний член НТШ (1934), член наукової ради НТШ. Дійсний член Американського фізичного товариства й Американського НТШ. Член Нью-Йоркської АН. Займався нелінійною електродинамікою й релятивістською квантовою механікою. 1923 р. заочно закінчив Тернопільську гімназію. 1929 р. складає у Львівському університеті

іспит на вчителя математики й фізики. Працює вчителем приватної гімназії, потім у чоловічій гімназії в Перемишлі. 1936 р. вертається до Львова на посаду вчителя фізики Першої Академічної української гімназії. Рівночасно бере участь в роботі наукового семінару Інституту теоретичної фізики при Львівському університеті. Науковий рівень семінару був досить високий, адже його учасники були фізики-теоретики В. Рубінович (знаний у Польщі й за її межами), С. Шеньовський (зав. кафедри теоретичної фізики – 1930–1936 рр.), С. Лорія й ін. Дістає важливі результати з нелінійної електродинаміки, з теорії спектрів водню й гелію, встановлює, що рівняння Лоренца руху електрона, які слід було додавати до рівнянь Максвелла, впливають з рівнянь нелінійної електродинаміки. Бачачи брак українських підручників у школі, видає перший український гімназійний підручник «Нарис фізики» з українсько-польським словничком фізичної термінології. 1939 р., з приходом Червоної армії, Львівський університет українізують, присвоюють ім'я Івана Франка. До праці в університеті запрошують визначних українських вчених і викладачів. З. Храпливого запрошують очолити кафедру теоретичної фізики й призначають проректором з навчальної

роботи. Разом з тим на викладацьку роботу запрошують багато викладачів зі Сходу на чолі з ректором. Почалися впровадження радянського навчального процесу й боротьба з українським патріотизмом. Діяльність НТШ припинено, багато членів НТШ репресовано й розстріляно. 1941 р. до Львова входять німці. Він влаштовується редактором в одному зі шкільних видавництв. Перед поверненням радянської влади, пам'ятаючи її першу з'яву, емігрує до Відня, потім до Мюнхена, працює професором фізики Міжнародного вільного університету УНРРА, професором Українського технічно-господарського інституту. 1948 р. його запрошують професором фізики до університету Сент-Луїсу (США). Тут віддається науковим дослідженням у ділянці релятивістської квантової механіки, публікує низку робіт у престижному журналі «Physical Review». Похований на українському цвинтарі-пантеоні в Бавнд-Бруку (США).

Черняхівський Олександр Григорович (1869–1939), с. Мазепинці, Київщина

Видатний український лікар-гістолог, доктор мед. наук, професор, літератор. Закінчив медичний факультет Київського університету (1893). Від 1918 р. професор Київського університету. Організатор і керівник медичної секції Українського наукового товариства в Києві. Від 1921 р., після злиття УНТ з УАН – керівник медичної секції і член Президії ВУАН. Перший голова Все-

української спілки лікарів, дійсний член НТШ у Львові, один із авторів «Російсько-українського словника» (1920), активний творець української медичної термінології. Наукові праці з медицини друкував у збірниках природничо-лікарської

секції НТШ, збірниках КУ, наукових журналах Києва й Москви. Очолював кафедру гістології й ембріології Київського медичного інституту (1919–1929) й працював в Інституті патологоанатомії. Автор популярних брошур для народу. Перекладав українською художні й науково-суспільні твори Г. - Гайне «Подорож на Гарц», Ф. Енгельса «Людвіг Фоєрбах» (під псевдонімом Будовий), Ф. Шиллера «Розбійники», підручник з ембріології й ін. 1926 р. виїздить до Берліна для наукової праці. Вертається в Україну 1929 р., коли ДПУ розкручує інспіровану для фізичного знищення українських патріотів «справу СВУ». О. Черняхівський брав активну участь в українським культурологічним русі з дореволюційних часів. Зокрема, був членом гуртка «Плеяда», створеного Л. Українкою, М. Обачним (Косачем), М. Старицьким, М. Лисенком, П. Косачем. Консультував літературного неофіта Михайло Старицький. О. Черняхівський знайомиться з його донькою Людмилою, з якою побрався. Заарештовують обох – чоловіка наприкінці 1929 р., дружину – на початку наступного. За безглуздими звинуваченнями засуджено до 5 років ув'язнення. Може, через похилий вік подружжя цей термін замінено на умовний і заслано до м. Сталіно (нині – Донецьк), де вони були до 1935 р. 1938 р. новий страшний удар – НКВС хапає єдину доньку Вероніку. Інженер-економіст, вільно володіла німецькою, французькою, англійською, іспанською мовами, перекладала закордонних класиків. Батько брав її референткою в закордонне відрядження. Там вона одружилася з чужинцем, що в СРСР вважали трохи не державною зрадою. Її звинуватили в «контрреволюційній і шпигунській діяльності» й розстріляли.

Шумлянський Олександр Михайлович (1748–1795),
с. Малі Будищі, Полтавщина

Видатний гістолог-нефролог, фундатор російської гістології. Доктор мед. наук (1782). Почесний член Медичної колегії Росії (1794). Батько – бунчуковий товариш Полтавського пол-

ку. Після закінчення курсів словесних наук, філософії й богослів'я в Києво-Могилянській академії вирішив вчитися на лікаря. Щоб заробити кошти на навчання (дістати державну стипендію було проблематично), від 1772 р. працює перекладачем в архіві Державної колегії іноземних мов у Москві. Вступає 1773 р. до медичної школи С.-Петербурзького адміралтейського шпиталю, по закінченні якої (1776) працює підлікарем у цім шпиталі. 1777 р. йому надали стипендію з фонду княгині К. Д. Голіциної для навчання акушерської справи на медичному факультеті Страсбурзького університету. Відплисти з Кронштадта через негоду вдалося лише 1778 р. До того займався анатомією в Кронштадтській шпитальній школі під проводом проф. М. М. Тереховського, випускника того ж університету. В дисертації «Про будову нирок», захищеній у Страсбурзькім університеті, вперше дослідив і описав мікроскопічну будову нирки – звивисті каналці, судинний клубочок і капсулу навколо нього. Дисертацію видали окремим трактатом 1788 р. Через 60 років цю капсулу описав англійський дослідник В. Бовмен, який мав значно досконалішу мікроскопічну техніку, через що зміг докладніше описати структуру капсули. Тепер вона має назву капсула Шумлянського-Бовмена. 1783 р. вивчав медицину, зокрема акушерство, в Парижі, Відні, Касселі (Німеччина). По поверненні до Петербурга (березень 1784) довгий час не мав роботи через засилля німців у часи Катерини II. 1785–1786 рр. відряджений (з М. М. Тереховським) до Європи знайомитись з роботою медичних вишів. Анонімно видає (1787) книгу «Мнение одного истиннолюбца о поправлении наиболее для людей науки», в якій викладає напрями поліпшення лікарської праці й готування лікарів у Росії. Лише 1793 р. О. Шумлянський обіймає посаду зав. кафедри патології й терапії Московської шпитальної школи. У 1793–1795 рр. працює на довгоочікуваній посаді проф. акушерства в Московській акушерській школі.

**Юринець Володимир Олександрович (1891–1937),
с. Олесько, Львівщина**

Видатний український філософ. Досліджував історію марксистсько-ленінської філософії, філософію соціології й естетики. Аналізував (критично) сучасну буржуазну філософію. Доктор філософії, академік ВУАН (1929). Після закінчення львівської гімназії вступає до Львівського університету, 1910 р. змушений перевестися до Віденського після виступів з вимогою викладання

українською мовою у Львівським університеті. Далі навчався в Берлінському і Празькому університетах. Вивчав математику, знав 10 чужих мов. На початку Першої світової війни його мобілізують до австрійського війська. Потрапляє до російського полону, більшовицька агітація й ненависть до польських окупантів приводять його до Червоної армії. Редагує газети, стає політруком і членом КП(б)У (1920). З військом опиняється на Тернопіллі, працює в Галицькому ревкомі (створений 15 липня 1920 р. в Харкові за директивами Москви «уряд» Галицької Соціалістичної Радянської Республіки розпущено після підписання Ризького миру з Польщею 1921 р.). По тому його направляють у Московський інститут червоної професури, який закінчує, надрукувавши під час навчання наукову працю про німецького філософа Гуссерля. Його запрошують викладати філософію в Комуністичному університеті народів Сходу. Професор у Першій Московській університеті й Інституті народного господарства. Переїздить до тодішньої столиці УРСР Харкова, керує кафедрою соціології в Українському інституті марксизму та філософсько-соціологічними дослідженнями. Поринає у вир українізації, досліджує соціологію мистецтв, бере активну участь у літератур-

них дискусіях 1925–1928 рр. Друкує критичні статті проти Миколи Хвильового. Його книга «Павло Тичина. Спроба критичної аналізи» належить до найліпших робіт з глибинно-філософським розумінням поезії П. Тичини. Відкидає Шевченка й Франка за їхнє «проповідництво» й має Тичину за співця національної революції. Вбачає аналогію між П. Тичиною й П. Кулішем, проти чого виступила партійна критика, й книгу вилучили з обігу. Разом з тим він співредактор журналів «Більшовик України», «Прапор марксизму», член літературної організації «Західна Україна», виступає зі статтями в газетах і журналах «Под знаменем марксизма», «Червоний шлях», «Критика», «Літературний ярмарок», «Гарт», «Молодняк». Його обирають дійсним членом ВУАН. 1920-ті роки закінчуються, починається вакханалія критиканства й пошуків «ворогів народу». Й у вир цієї вакханалії потрапляє В. Юринець. Його звинувачують у філософському ревізіонізмі, ухилах в кантіанство, гегельянство й, звичайно, в «буржуазному націоналізмі» й навіть у плагіаті. 1932 р. ДПУ починає справу УВО для знищення інтелігенції Західної України, до якої належав і В. Юринець. А постанова ЦК КП(б)У, підготована Постишевим, ухвалила: «Потвердити виключення з лав осередка Інституту червоної професури філософа Юринця як прихильника буржуазної філософії, філософського обґрунтування яворщини, лжевченого, плагіатора. Поставити питання перед відповідними органами про виключення Юринця зі складу академіків ВУАН». З ученим було покінчено. Та він був ще на волі, коли 1933–1937 рр. українську філософську школу було погромлено, філософів репресовано, Інститут філософії зліквідовано. Вченого заарештовано 22 липня 1937 р. й засуджено до розстрілу (невідомо яким судом) 1 листопада того ж року. Розстріляно через 3 дні. Його тлінні останки лежать у Биківнянським лісі.

Яворський Матвій Іванович (1884–1937),
с. Корчин, Львівщина

Видатний український історик. Доктор правничих наук (1912), доктор історичних наук (1928). 1929 р. здобув вчений ступінь доктора історії культури без захисту дисертації. Дійсний член ВУАН і член її Президії (1929). Навчався у Львівській гімназії. Вивчав право у Львівським і Віденським університетах. Закінчив юридичний факультет 1909 р. Вільно володів 9-ма мо-

вами, мав глибокі знання з історії. Цікавився явищами соціально-економічного життя й історією правових систем в Україні. Займається науковою працею, знайомиться з визначними діячами науки й культури І. Франком, М. Драгомановим, М. Грушевським, М. Павликом. На початку Першої світової війни його мобілізують до австрійського війська, був старшиною. До Києва потрапляє з військом 1918 р. Служить при штабі. Потім в Українській Галицькій армії сотником. На початку польсько-радянської війни у травні 1920 р. частина бригад УГА перейшла на бік червоних. У них був і М. Яворський. Навіть очолив школу червоних старшин. У той час багато представників української інтелігенції повірили більшовицькій агітації: П. Тичина, В. Сосюра, О. Довженко, П. Панч, О. Вишня, М. Грушевський, В. Винниченко. Між них М. Яворський. 1920 р. вступає до КП(б)У, бере участь в організації Всеукраїнського інституту марксизму-ленінізму. По короткім перебуванні в Москві й Казані прибуває до Харкова, викладає історію в Інституті народної освіти. Якийсь час завідує Управою Укрнауки, очолює Товариство істориків-марксистів. Від 1925 р. дійсний член Київської марксистсько-ленінської кафедри при ВУАН, член Колегії комісаріату на-

родної освіти. Перший в Україні запроваджує більшовицькі політичні дисципліни до наукових закладів. Один із перших запровадив курс лекцій «Ленін і національне питання». Попри активну політичну діяльність плідно працює на ниві науки. Видає брошуру «Історія клясової боротьби на Україні» (1920), серію праць, відомих насамперед як популярні підручники, – «Нариси історії України» у двох томах, «Коротка історія України» (1927), «Історія України в стислім нарисі» (три видання, 1928–1929). Пише праці про революційні рухи в Україні: «История революционного движения на Украине» (1922), «Революція на Україні в її головних етапах» (1923), «Нариси з історії революційної боротьби на Україні» у двох томах, «Україна в епоху капіталізму» (1924–1925) у трьох томах... А також статті у спеціалізованих збірниках і журналах. Коли впав у неласку влади М. Грушевський, М. Яворський очолює відділ історії ВУАН. Поділяючи марксистські погляди, він вважав, що за історичними долями, менталітетом, культурою й характером революційних подій Україна відрізняється від Росії. З початком репресій проти українців його звинувачують у націоналізмі, виключають з партії (1930). Він подає заяву про звільнення від обов'язків члена Президії ВУАН і секретаря Першого Відділення академії. Його праці вилучають з бібліотек, позбавляють звання академіка, 1931 р. заарештовують і засилають на Соловки. В заяві до керівництва НКВС (1935) він засуджує сталінське «правосуддя» й пише, що не збирається «перековуватися» й обожнювати «геніального... вождя всіх народів». Розстріляний 3 листопада 1937 р. на відзначення 20-х роковин Жовтневого заколоту в Медвеж'єгорську й закопаний у Сандормошу.

Яната Олександр Алоїзович (1888–1938),
м. Миколаїв

Видатний український ботанік. Займався флористикою, захистом рослин і українською науковою ботанічною термінологією. Ще під час навчання (від 1906) на агрономічному відділі Київського політехнічного інституту здійснює експедиції з

обстеження рослинного світу Київської губернії. Його зацікавили народні назви рослин України, привертає увагу до цієї роботи Українського наукового товариства в Києві для створення української ботанічної термінології. 1910 р. одружується з Наталею Осадною, чия родина мала патріотичні погляди народно-просвітницького й соціал-демократичного спрямування. Це вплину-

ло на світогляд вченого. Він доводив, що російська номенклатура рослин є чужа й незрозуміла українським селянам, що мають свої назви, вироблені народом упродовж віків. Самостійну роботу почав у Криму, організував наукове обстеження флори, обстоює потребу видання в Криму літератури українською й кримськотатарською мовами. Звинувачення в «українським сепаратизмі» змушують 1913 р. переїхати до Харкова. Під час Першої світової війни секретар Революційного українського комітету Західного фронту, бере участь у виданні робітничої газети українських есдеків «Слово». Для Всеросійського з'їзду «з питань влаштування розумних розваг для населення» 1915 р. підготував реферат «Потрібні передумови для популяризації в нас природознавства й агрономії», де доводив, що різке зниження освітнього рівня українського народу зумовлено антиукраїнською політикою Російської імперії. 1917 р. повертається до Києва, зосереджується на науковій і навчально-освітній роботі, керує кафедрами ботаніки в університеті (тоді Вищий інститут народної освіти ім. М. Драгоманова) й у Політехнічному інституті. З часу створення ВУАН стає її працівником, очолює Українське ботанічне товариство, засновує «Український ботанічний журнал», очолює відділ боротьби з бур'янами в Українському інституті прикладної ботаніки, керує розвитком сільсько-

господарської науки як учений секретар Сільськогосподарського комітету при Наркомземі України, редагує журнал «Вісник сільськогосподарської науки», організовує наукову діяльність заповідника «Асканія-Нова», очолює ботанічну секцію природничого відділу Інституту української наукової мови ВУАН. У передмові до проекту «Словника ботанічної номенклатури» (1928) підкреслено, що праці О. Янати найпридатніші до складання цього словника. Та запрацювала сталінська репресивна машина, яка перемелювала й праці українських вчених, і їх самих. Не врятував ученого й переїзд до Харкова, до Сільськогосподарського інституту, де він організував і очолив Інститут прикладної ботаніки й Інститут рослинництва. 1933 р. його арештували. Не простили йому й організації Першого всесоюзного з'їзду з охорони природи 1933 р., бо він суперечив сталінським планам індустріалізації й колективізації. Відданого пропагандиста охорони природи оголошено її шкідником. Його засудили на 5 років і заслали до «Соловецкого опытного производства». Там досліджував ґрунти й шкідників. Ні з ким не розмовляв. Після «вечері» лягав спати, вночі підіймався, витягав свої матеріали й працював над ними. Семен Підгайний писав: «Три місяці я спав поруч з професором і за цей час не чув від нього три слова. ...і так він жив, живлячись “баландою” й мріючи про відкриття способів боротьби з шкідниками рослин...» Перед закінченням терміну НКВС СРСР подовжив О. Янати заслання ще на 5 років. Людей з високою національною свідомістю в СРСР вже ніколи на волю не відпускали. Його вивезли на Далекий Схід, у табір бухти Нагаєва, де 8 червня 1938 р. він помер. Сьогодні його наукові праці про рослинність Південної України й Криму, про ботанічну районізацію України, з ділянки насіннезнавства й ґрунтознавства, про українську ботанічну термінологію не відомі навіть науковцям. Лише невелика частина його праць вийшла друком. Зокрема його визначник «Флора України» вийшов після його арешту й не під його прізвищем, а як перший том «Флори УРСР».

Яновський Феофіл Гаврилович (1860–1928),
с. Минківці, Хмельниччина

Видатний всевітньо визнаний бактеріолог. Один з найосвіченіших лікарів кінця XIX – початку XX ст. Один із фундаторів в Україні пульмонології, мікробіології, нефрології, фтизіатрії, клінічних інфектології й фармакології. Доктор медичних наук (1890), академік ВУАН (1925) – перший академік-клініцист. З родини службовця. З 5 років читав. У юнацькому віці досконало опанував німецьку, французьку й англійську

мови. Київську гімназію закінчив з золотою медаллю 1878 р. й відразу вступив на медичний факультет Київського університету, який закінчив 1884 р. За 2 місяці обраний позаштатним ординатором кафедри шпитальної терапії медичного факультету. В першій науковій праці «Спостереження за дією каїрину під час деяких інфекційних хвороб» 1884 р. показав жарознижувальну дію препарату. Раніше було відомо 2 такі препарати – хінін і саліцилова кислота. 1886 р. стажувався за кордоном у Луї Пастера, Роберта Коха й Жермена Фе. По поверненні організує першу в Києві й одну з найліпших у країні бактеріологічну лабораторію. Тема його докторської дисертації: «До біології тифозних бацил». 1890 р. публікує роботи «Бактеріальне дослідження дніпрової води в Києві», «Бактеріальне дослідження снігу», «Діагностична цінність дослідження крові на наявність тифозних бацил», а також організує першу в Україні станцію туберкулізації. Від 1890 р. зав. інфекційного й терапевтичного відділень Олександрівської лікарні. 1891 р. видає першу в Україні науково-популярну брошуру «Про сухоти. Загальнозрозуміле читання для народу». 1891–1893 рр. на медичному факультеті

читає курс «Клінічна мікроскопія й бактеріологія», лекції «Значення бактеріології в діагностиці й терапії внутрішніх хвороб», видає книгу «Про туберкульоз». Від 1894 р. працює в Товаристві для боротьби з заразними хворобами, від 1896 р. – в Товаристві боротьби з туберкульозом і лепрою, читає курс лекцій у Київському бактеріологічному інституті. 1919 р. організовує Сімферопольський медичний інститут, завідує кафедрами терапії й нефрології, постійно консулює хворих у висипнотифозній лікарні. У Криму 1920 р. починає роботу над загальновідомим підручником з проблем туберкульозу. Дуже тяжкий був для Ф. Яновського й родини 1925 р. Стан здоров'я хворої на сухоти молодшої доньки Асі, що лікувалася тоді у Франції, різко погіршився. Батьки збиралися до неї поїхати. Та до того конче треба було прооперувати вентральну грижу в її матері – Ганни Вікторівни. Операція мала тяжкий перебіг – майже без анестезії. За 3 дні після операції надійшла звістка про смерть Асі. За 12 днів померла й Ганна Вікторівна. Смерть Ф. Яновського 1928 р. врятувала його від кари репресивних органів СРСР за любов до України. Але старший син Віктор, професор юриспруденції, заарештований 1937 р., загинув у ГУЛагу. Молодшому Михайлові – архіваріусу й бібліографу – вдалося виїхати за кордон. Він загинув 1940 р. в Мексиці.

ВЖИТІ СКОРОЧЕННЯ

АМН	Академія медичних наук
АН	Академія наук
ВАСГНІЛ	Всесоюзна академія сільськогосподарських наук ім. Леніна
ВЖК	Вищі жіночі курси
ВУАМЛІН	Всеукраїнська асоціація марксо-ленінських інститутів
ВУАН	Всеукраїнська академія наук
ДПУ	Державне політичне управління
ЗУНР	Західноукраїнська народна республіка
ІЧП	Інститут червоної професури
КДБ	Комітет державної безпеки
КУ	Київський університет
КП(б)У	Комуністична партія (більшовиків) України
МОЗ	Міністерство охорони здоров'я
НАНУ	Національна академія наук України
НД	Науково-дослідний(а)
НДІ	Науково-дослідний інститут
НКВС	Народний комісаріат внутрішніх справ
НТШ	Наукове товариство ім. Шевченка
ООН	Організація Об'єднаних Націй
СВУ	Спілка визволення України
УААН	Українська академія аграрних наук
УВАН	Українська вільна академія наук
УВО	Українська визвольна організація
УНР	Українська народна республіка
УНРРА	UNRRA – Адміністрація Об'єднаних націй для допомоги й відбудови (United Nation Relief and Rehabilitation Administration – 1943–1947 рр.)
УНТ	Українське наукове товариство (в Києві)
УЛТПА	Українське лікарське товариство Північної Америки
УПА	Українська повстанська армія
ХАІ	Харківський авіаційний інститут
ЦК	Центральний комітет
ЮНЕСКО	UNESCO – Організація ООН з питань освіти, науки й культури (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation)

ОСНОВНІ ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА

- Безусько А. Г. Дмитро Костянтинович Зеров – засновник української палеонологічної школи з вивчення відкладів квартеру (до 110-річчя з дня народження // Вісник Львівського університету: Серія географічна. – Львів, 2006. – Вип. 33. – С. 11–18.
- Боргардт О. О. Аналітична історія України (від початку її існування). – Донецьк: Норд-Прес, 2008. – 474 с.
- Верба І. Життя і творчість Н. Д. Полонської-Василенко (1884–1973). – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2008. – 324 с.
- Гамалія М. Ф. Николай Федорович Гамалея // Мат-лы к библиографии ученых СССР: Серия биологических наук. – Москва–Ленинград: Изд-во АН СССР, 1947.
- Гумилевский Л. Вернадский (Серия «Жизнь замечательных людей»). – 3-е изд. – М., 1988. – 255 с.
- Інтернет Українська інтернет-енциклопедія.
- Інтернет Вікіпедія
- Кавецкая-Мазепа Н. Р. О моём отце Р. Е. Кавецком и близких ему людях. – К.: ДИА, 2008. – 126 с.
- Калиман П. А., Чернышенко А. А. Становление и развитие биохимии в императорском Харьковском университете // Укр. біохім. журнал. – 2000. – Т. 72. – № 1. – С. 126–140.
- Коваленко О. Г. Світогляд та коло наукових інтересів С. М. Московця // Пульсар. – 2000. – № 5–6. – С. 68–72.
- Кононенко М. П., Сазоненко Г. С. Українські вчені – натуралісти, математики, лікарі, педагоги. – К.: Український центр духовної культури, 2001. – 312 с.

- Кубійович В.
(гол. редактор)
Кунах В. А. Енциклопедія українознавства: У 10 т. – Париж, Нью-Йорк: Молоде Життя, 1954–1989.
Розвиток генетики в Національній академії наук України (до 90-річчя від часу заснування Української академії наук). – К.: Академперіодика, 2009. – 102 с.
- Маринжа Л. Основатель отечественного акушерства Нестор Максимович (Амбодик) // Здоров'я України. – 2007. – № 18. – С. 76–77.
- Редакція «Вісника НАНУ» 60-річчя академіка НАН України Ю. Ю. Глеби // Вісник НАН України. – 2009. – № 6. – С. 66–67.
- Сарбей В. Г. Гамалія Микола Федорович // Енциклопедія історії України. – Т. 2. – К.: Наукова думка, 2004. – С. 47.
- Соболь С. Л. Основоположник отечественной гистологии А. М. Шумлянський (1748–1795) (Научное наследство). – М.: Изд-во АН СССР, 1951. – Т. 2. – С. 401–496.
- Трахтенберг І. «ОКЕАН» академіка Платона Костюка // Вісник НАН України. – 2008. – № 8. – С. 66–68.
- Тронько М. Д.
(гол. редактор) В. П. Комісаренко. Життєвий і творчий шлях (до 100-річчя з дня народження). – К.: Авіцена, 2007. – 144 с.
- Шендеровський В. А. Нехай не гасне світ науки: Книга перша / За ред. Е. Бабчук. – К.: Рада, 2003. – 416 с.
- Шендеровський В. А. Нехай не гасне світ науки. Книга друга / За ред. Е. Бабчук. – К.: Рада, 2006. – 328 с.
- Яновський В. М. Збірник пам'яті академіка Теофіла Гавриловича Яновського. – К.: Вид-во ВУАН, 1930. – С. 18, 19, 32, 34.

ЗМІСТ

СЛОВО ДО ЧИТАЧА	5
Балінський Борис Іванович (1905–1997).....	7
Бец Володимир Олексійович (1834–1894).....	8
Богомолець Олександр Олександрович (1881–1946).....	10
Боргардт Олександр Олександрович (1919–2002).....	11
Вернадський Володимир Іванович (1863–1945).....	12
Верхратський Іван Григорович (1846–1919).....	13
Вовк Федір Кіндратович (1847–1918).....	14
Вороний Георгій (Юрій) Феодосійович (1868–1908).....	16
Гамалія Микола Федорович (1859–1949).....	17
Глеба Юрій Юрійович (р. н. –1949)	18
Голобуцький Володимир Олексійович (1903–1993).....	19
Горбачевський Іван Якович (1854–1942).....	20
Грабовський Борис Павлович (1901–1966).....	22
Гришко Микола Миколайович (1901–1964).....	23
Гродзінський Андрій Михайлович (1926–1988).....	24
Герета Ігор Петрович (1938–2002).....	25

Гольдман Олександр Генрихович (1884–1971).....	26
Данилевський Василь Якович (1852–1939).....	28
Данилевський Олександр Якович (1838–1923).....	30
Демчук Петро Іванович (1900–1937).....	31
Джус Володимир Іванович (1895–1964).....	33
Добжанський Теодосій Григорович (1900–1975).....	34
Желехівський Євген Єронімович (1844–1885).....	36
Заболотний Данило Кирилович (1866–1929).....	37
Зеров Дмитро Костьович (1895–1971).....	39
Кавецький Ростислав Євгенович (1899–1978).....	39
Каразин Василь Назарович (1773–1842).....	40
Кістяківський Юрій Богданович (1900–1982).....	41
Коломійченко Олексій Сидорович (1898–1974).....	43
Комісаренко Василь Павлович (1907–1993).....	43
Костюк Платон Григорович (1924–2010).....	44
Котермак Юрій Михайлович (1450–1494).....	46
Кримський Агатангел Юхимович (1871–1942).....	47
Кришталь Олег Олександрович (р. н. – 1945).....	48
Кубійович Володимир Михайлович (1900–1985).....	49

Куліш Пантелеймон Олександрович (1819–1897).....	51
Липський Володимир Іполитович (1863–1937).....	52
Люлька Архип Михайлович (1908–1984).....	53
Максимович-Амбодик Нестор Максимович (1744–1812).....	55
Московець Семен Микитович (1900–1971).....	56
Неприцький-Грановський Олександр Анастасійович (1887–1976).....	57
Плющ Василь Левкович (1903–1976).....	59
Полонська-Василенко Наталія Дмитрівна (1884–1973).....	61
Поляков Ілля Михайлович (1905–1976).....	62
Пулюй Іван Павлович (1845–1918).....	63
Пучківський Олександр Митрофанович (1881–1937).....	65
Радзимовська Валентина Василівна (1886–1953).....	67
Смиренко Володимир Левкович (1891–1938).....	70
Смиренко Левко Платонович (1855–1920).....	70
Скороходько Антін Каленикович (1883–1954).....	72
Смакула Олександр Теодорович (1900–1983).....	73
Стубелевич Стефан Зенонович (1762–1814).....	76
Сушківський (Самойлович) Данило Самойлович (1742–1805).....	76
Тимошенко Степан Прокопович (1878–1972).....	78

Туган-Барановський Михайло Іванович (1865–1919).....	80
Тутковський Павло Аполлонович (1858–1930).....	82
Ушинський Костянтин Дмитрович (1823–1871).....	83
Харпак Георгій Мотелевич (1924–2010).....	85
Холодний Микола Григорович (1882–1953).....	87
Храпливий Зенон Васильович (1904–1983).....	88
Черняхівський Олександр Григорович (1869–1939).....	89
Шумлянський Олександр Михайлович (1748–1795).....	90
Юринець Володимир Олександрович (1891–1937).....	92
Яворський Матвій Іванович (1884–1937).....	94
Яната Олександр Алоїзович (1888–1938).....	95
Яновський Феофіл Гаврилович (1860–1928).....	98
ВЖИТІ СКОРОЧЕННЯ.....	100
ОСНОВНІ ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА	101

Науково-довідкове видання

Бездробний Ю., Козирський В., Шендеровський В.

**ВИДАТНІ УКРАЇНСЬКІ ВЧЕНІ
У СВІТОВІЙ НАУЦІ**

Формат 84x108/16. Друк цифровий.
Папір офсетний 80 г/м². Наклад 500 прим.

Видавництво: ТОВ «Праймдрук»
01023, м. Київ, вул. Еспланадна, 20, офіс 213
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
серія ДК № 4222 від 07.12.2011 р.

